

DE HEIZEL

EN DE
WERELDTENTOONSTELLINGEN
VAN 1935 EN 1958

BRUSSELS
HOOFDSTEDELIJK
GEWEST

SOLIBEL
EDITION

De collectie
BRUSSEL, STAD VAN KUNST EN GESCHIEDENIS

is een initiatief van
 Staatssecretaris Didier van Eyll,
 verantwoordelijk voor het Brusselse erfgoed
 in samenwerking met
 uitgeverij Solibel Edition

Adviescomité

onder het voorzitterschap van Cécile Jodogne, kabinet van de Staatssecretaris
 Christine Denayer, dienst Monumenten en Landschappen
 Olivier de Patoul, Solibel Edition
 Marc Gierst, graficus
 David Stephens, gespecialiseerd journalist

Auteur

Thomas COOMANS
 Centre d'Histoire de l'Architecture et du Bâtiment - UCL

De auteur dankt de volgende personen voor hun hulp en aanmoediging :
 Mevr. Liliane Masschelein-Kleiner, Mevr. Anne Boudart, de heren Luc Genicot,
 Albert Meunier, André Milis en Léon Zylbergeld.

HERKOMST ILLUSTRATIES EN COPYRIGHT ©

b = bovenaan; m = midden; o = onderaan; l = links; r = rechts; a = achtergrond

Stadsarchief van Brussel, Fauconnier-fonds, karton 33 : 4 (o), 6 (o), 7 (o), 8 (m), 19 (b), 29 (b); Iconografisch fonds : 6 (b)-C.9996, 34 (b)-C.12820, 33 (b-r)-C.12835, 39 (o-r)-C.12854, 41 (b-r)-C.12827, 46-47 (o)-C.12825; vzw Atomium : 11-12; Cardon de Lichtbuer Laurent : 9 (o), 21 (o-l), 25 (o); Centre d'Histoire de l'Architecture et du Bâtiment, Louvain-la-Neuve (© THOC) : 1, 2 (b), 4 (b-l), 5 (b), 5 (o), 9 (b), 17 (b), 22-23, 32 (b), 35, 36, 42 (m), 44 (a), 45 (m-l), 45 (m-r), 47 (b-r), 48 (b-l), 49 (b-r); *L'Emulation*, 1935 : 18-19, 28 (b-l), 28 (b-r), 43 (o); *L'Illustration*, 1935 : 4 (b-r), 14 (b), 14-15, 16 (b-l); Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel. (© ACL) : 7 (b-r), 8 (b), 16 (o-l), 17 (o-r), 21 (b), 21 (o-r), 24 (o-m), 24 (o-r), 25-26 (b-m), 26 (o-r), 27 (b-r), 30 (o), 30-31, 33, 34, 38-39 (o), 41 (o); *Livre d'Or de l'Exposition de Bruxelles 1935* : 2 (b), 2 (o), 7 (b-l), 16-17 (o), 20-21 (a), 26 (b-l), 26 (o-l), 27 (o-l), 27 (o-r), 28 (o), 29 (o), 44 (o), 49 (o); Marcel Vanhulst - Hoofdstedelijk Gewest : omslagfoto's; Ministerie van openbare werken (oud iconografisch fonds) : 16 (b-r), 42 (o-l), 46 (b-l); *Objectif*, 1957 : 23 (o); *Officieel Gedenkboek van de Tentoonstelling van Brussel 1958* : 3 (b&o), 32 (o), 38 (l-b), 39 (b), 40 (b-l), 40 (o), 47 (m-r), 48 (o); *L'Ossature métallique*, 1935 : 20 (o); Planetarium : 43 (b); Stadsarchief van Brussel : 4 (o), 6 (b), 6 (o), 7 (o), 8 (m), 19 (b), 29 (b), 34 (b), 38 (l-b), 39 (o-r), 41 (b-l), 46-47 (o); vzw Tentoonstellingspark : 10, 13, 20 (l).

De foto's van het Atomium zijn gepubliceerd met toestemming van Sominex nr 94-305.

INLICHTINGEN

U kunt het tentoonstellingspark bereiken met de metro via lijn 1A, station Heizel (eindpunt). De trams 18 en 19 en de bussen 84 en 89 hebben hun eindhalte in de naaste omgeving.

Als u met de wagen komt, volgt u de wegwijzers "Heizel" of "EXPO" in Brussel en op de grote Ring (uitrit nr 8).

Nuttige adressen

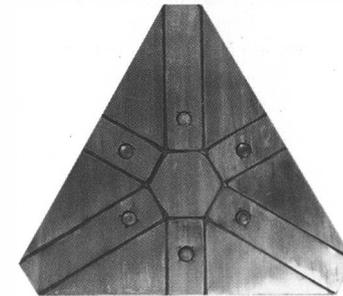
ATOMIUM
 Eeuwfeestlaan
 1020 Brussel
 tel. 02/477.09.77

VZW TENTOONSTELLINGSPARK
 Belgiëplein
 1020 Brussel
 tel. 02/477.02.77

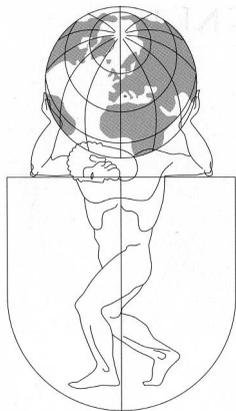
PLANETARIUM
 Boechoutlaan 10
 1020 Brussel
 tel. 02/478.95.26

DE HEIZEL

EN DE WERELDTENTOONSTELLINGEN VAN 1935 EN 1958

BRUSSEL EN DE WERELDTENTOONSTELLINGEN	2
DE HEIZELVLAKTE	5
DE WERELDTENTOONSTELLING VAN 1935	14
Het Groot Paleis van de Heizel	18
De architectuur : drie verschillende stromingen	26
DE WERELDTENTOONSTELLING VAN 1958	30
Het Atomium	35
Architectuur : moderne esthetiek en gedurfde techniek	37
SOUVENIRS VAN DE TENTOONSTELLINGEN	42
Het Planetarium	43
Het park van Ossegem	45
De oudgedienden van 1958	46
Het beeldhouwwerk	48

Logo van de tentoonstelling van 1935, door Leo Marfurt

BRUSSEL EN DE

Op 70 jaar tijd heeft Brussel vijfmaal een internationale tentoonstelling op zijn grondgebied ontvangen : in 1888 en 1897 in het Jubelpark, in 1910 in Solbosch, en in 1935 en 1958 op de Heizel. De wereldtentoonstellingen waren voor de westerse landen de gelegenheid bij uitstek om elkaar op vreedzame wijze de loef af te steken door uit te pakken met hun beste industriële en commerciële produkten, koloniale rijkdommen, kunstwerken en architectuur, die allemaal karakteristiek waren voor hun identiteit. Van hun kant konden de organisatoren door de ingezette middelen aan de hele wereld hun dynamisme bewijzen en hun prestige opvijzelen. De genoemde manifestaties gaven Brussel ook de gelegenheid om zijn infrastructuur te moderniseren en nieuwe stadswijken aan te leggen. De Heizel werd het toneel van twee wereldtentoon-

Affiche van de tentoonstelling van 1935

stellingen waaraan vandaag alleen wordt herinnerd door de ruimtelijke ordening van het terrein en door enkele bouwwerken - met name het Groot Paleis en het Atomium.

1935 EN 1958 : MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT

Deze twee grote tentoonstellingen vonden plaats in een zeer verschillend klimaat. De eerste, oorspronkelijk gepland voor 1930 - de honderdste verjaardag van de Belgische onafhankelijkheid -, werd vijf jaar uitgesteld om Antwerpen en Luik, twee steden die zwaar hadden geleden onder de Eerste Wereldoorlog, de exclusiviteit van de feestelijkheden te gunnen. Het jaar 1935 viel samen met twee andere verjaardagen : de honderdste verjaardag van de eerste spoorlijn op het Europese continent tussen Brussel en Mechelen, en de vijftigste verjaardag van de

WERELDTENTOONSTELLINGEN

oprichting van Kongo Vrijstaat. Dat kon niet verhinderen dat deze tentoonstelling tegen de achtergrond van een diepe economische en politieke crisis verliep. De "dolle jaren" na de Eerste Wereldoorlog waren bruusk afgebroken door de grote beurskrach van 1929 die een algemene recessie, devaluaties en hoge werkloosheid veroorzaakte. Daar bovenop kwamen de versnippering van het politieke landschap en de dreigende schaduw van het fascisme.

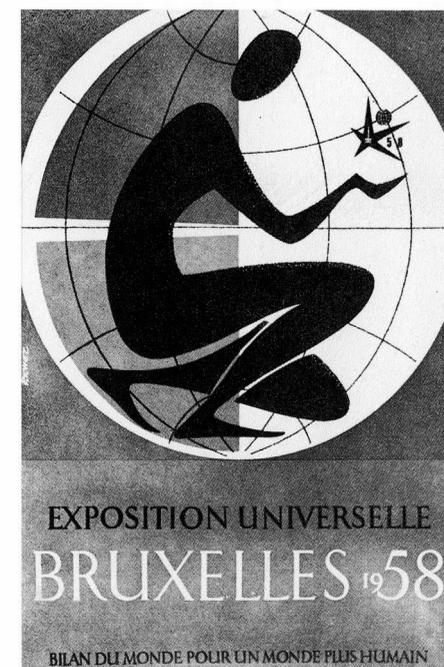
Een groter contrast met de sfeer van de tentoonstelling van 1958 was nauwelijks denkbaar. De Tweede Wereldoorlog was dertien jaar achter de rug en de algemene vooruitzichten voor economische groei, vrede en ontwikkeling waren bijzonder gunstig. België genoot van een reële economische welvaart die voor een deel te danken was aan zijn Kongolese kolonie. In 1957 was door het Verdrag van Rome de Europese Gemeenschappelijke Markt opgericht, beleefde de televisie zijn eerste successen in de Belgische huiskamers en was de eerste spoetnik in een baan om de aarde gebracht.

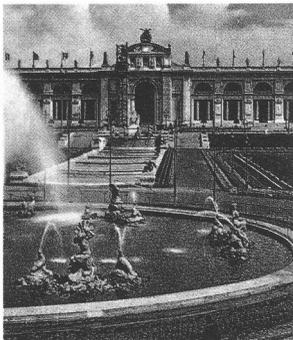
De wereldtentoonstelling van Brussel 1958 was de eerste grote manifestatie in zijn soort sinds het einde van de oorlog. De opzet ervan werd gedefinieerd als "het opmaken van een balans van de voorbije halve eeuw waarin de meeste ontdekkingen uit de hele geschiedenis zijn gedaan en het belichten van de menselijke dimensie van de wetenschappelijke, culturele en sociale vooruitgang van een wereld in volle ontwikkeling". De euforische sfeer kwam tot uiting in de vrolijke kleuren en moderne architectuur van de "stad van het universum" die Brussel een jaar lang in het middelpunt van de wereld plaatste.

Logo van de tentoonstelling van 1958

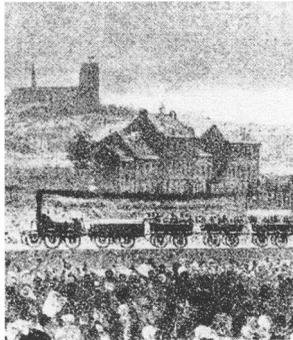
Affiche van de tentoonstelling van 1958, door Richez.

Gevel van het Paleis van België in 1910.
Architect Ernest Acker.

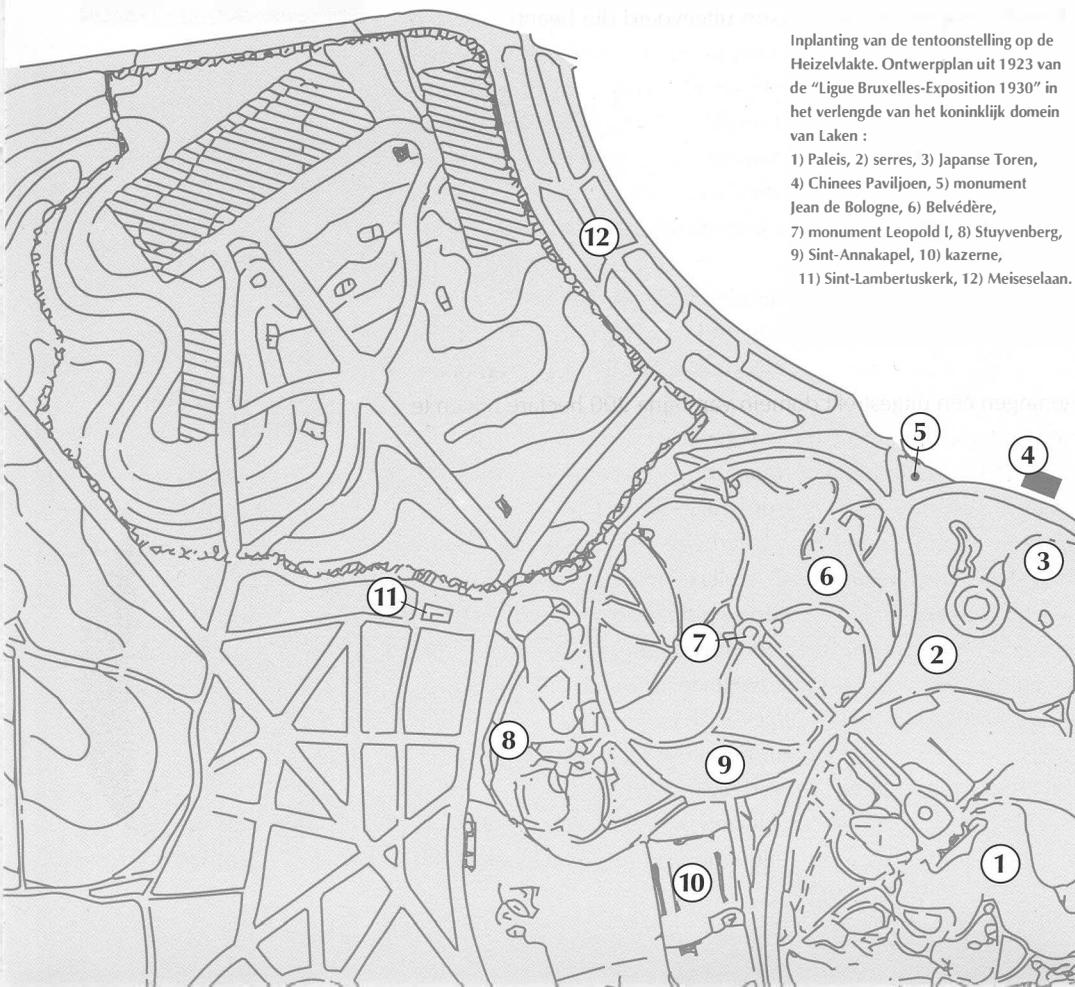
De eerste wereldtentoonstelling vond plaats te Londen in 1851. Andere belangrijke tentoonstellingen waren die van Parijs 1855, Londen 1862, Parijs 1867, Londen 1871, Wenen 1873, Philadelphia 1876, Parijs 1878, Antwerpen 1885, Parijs 1889, Chicago 1893, Antwerpen 1894, Brussel 1897, Parijs 1900, Luik 1905, Londen 1908, Brussel 1910, Turijn 1911, Gent 1913, Barcelona 1929, Antwerpen en Luik 1930, Stockholm 1930, Chicago 1933, Brussel 1935, Parijs 1937, Brussel 1958, Seattle 1962, Montreal 1967, Osaka 1970, Knoxville 1982, New Orleans 1984, Vancouver 1986 en Sevilla 1992.

In 1935 vierde men de honderdste verjaardag van de eerste spoorlijn op het Europese continent, tussen Brussel en Mechelen.

Inplanting van de tentoonstelling op de Heizelvlakte. Ontwerpplan uit 1923 van de "Ligue Bruxelles-Exposition 1930" in het verlengde van het koninklijk domein van Laken :

- 1) Paleis, 2) serres, 3) Japanse Toren,
- 4) Chinees Paviljoen, 5) monument Jean de Bologne, 6) Belvédère,
- 7) monument Leopold I, 8) Stuyvenberg,
- 9) Sint-Annakapel, 10) kazerne,
- 11) Sint-Lambertuskerk, 12) Meiseselaan.

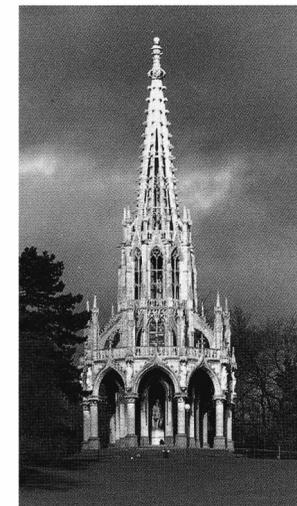
DE HEIZELVLAKTE

Tussen de koninklijke domeinen van Laken en Stuyvenberg en de Sint-Lambertusparochie in het zuiden, en de Romeinse steenweg die zijn noordelijke heuvelkam vormt, ligt de vlakte van Ossegem of Verregat. Deze vlakte had in de 19de eeuw het typische uitzicht van het randgebied rond Brussel : uitgestrekte landbouwzones met hier en daar een buitenverblijf van gegoe-de burgers. Het naar het zuiden gerichte terrein behoort tot de noordelijke helling van de kuip van Brussel en bood voor de verkaveling een mooi panorama op de hoofdstad.

EEN ONVOLTOOID PROJECT VAN LEOPOLD II

Tijdens de regering van Leopold II (1865-1909) werden in Brussel grote urbanisatiewerken uitgevoerd die beantwoordden aan het verlangen van de koning om de hoofdstad te verfraaien door de aanleg van brede lanen en uitgestrekte openbare parken en door de bouw van imposante gebouwen. Met de hulp van de beste stedenbouwkundigen en architecten van die tijd stimuleerde de vorst openbare en particuliere investeringen of putte hij zelfs uit eigen middelen om bouwprojecten te financieren die soms jarenlang aansleepten.

Ook het plan om de zogenaamde Heizelwijk te urbaniseren is van Leopold II afkomstig. Gedurende twintig jaar, van 1889 tot 1909, wist hij door een handig beleid van aankopen en onteigeningen een uitgestrekt domein van bijna 200 hectare bijeen te brengen. Het plan voor de aanleg van een nieuwe wijk palend aan het koninklijk paleis, waarvoor de koning het gemeentebestuur van Laken probeerde warm te maken, werd echter niet uitgevoerd. Tijdens zijn leven werden enkel de Houba de Strooperlaan en de Emiel Bockstaellaan getrokken, plus het begin van de Meiseselaan, een brede weg die Brussel met Antwerpen moest verbinden. De urbanisatie van de Heizelwijk paste in een breder koninklijk plan om de omgeving van zijn paleis in Laken te verfraaien. Andere, wel uitgevoerde projecten zijn de Japanse Toren, het Chinees Paviljoen, het monument Jean de Bologne en het monument voor Leopold I. Zoals alle andere bezittingen van de koning werd ook de Heizelvlakte bij het overlijden van Leopold II in 1909 aan de Belgische Staat overgedragen.

Het monument voor Leopold I, meesterwerk van de neogotiek, werd in 1878 opgericht op het plateau van Laken naar een ontwerp van architect Louis De Curte en bevat een standbeeld van de koning door Willem Geefs. Het maakte deel uit van een reeks verfraaiingen van de omgeving van het koninklijk paleis.

Leopold II (1835-1909). Tijdens zijn 44-jarige regeerperiode liet deze 'koning-urbanist' tal van grootscheepse bouwprojecten uitvoeren.

Twee grote Brusselse liberalen :
Adolphe Max (1869-1939) en Joseph
Van de Meulebroeck (1876-1958).
De eerste was burgemeester van 1909
tot 1939 en een van de initiatiefnemers
voor de tentoonstelling van 1935.
De tweede was schepen van openbare
werken in 1935 en burgemeester
van 1939 tot 1941 en van 1944 tot 1956.

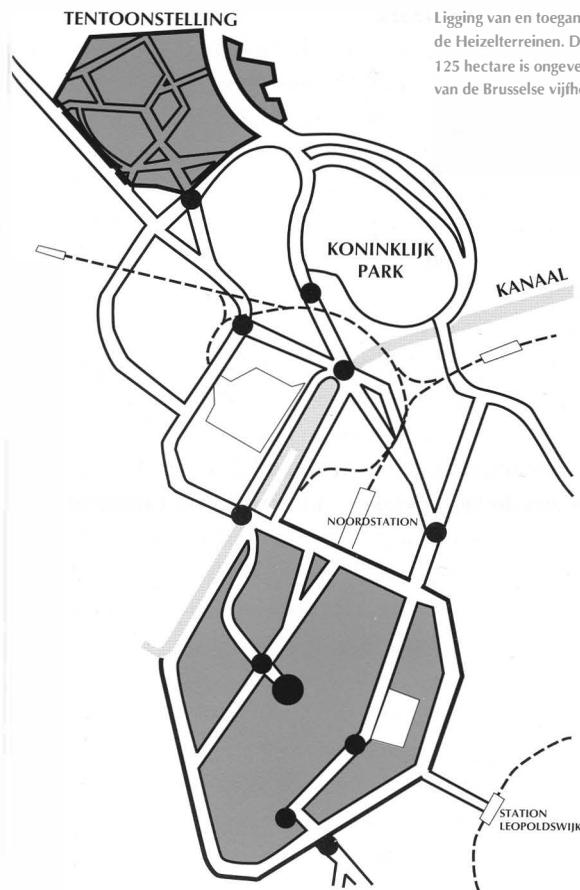
DE AANHECHTING BIJ BRUSSEL

Een van de eerste bezigheden van de "Ligue Bruxelles-Exposition 1930", opgericht in 1922, was de keuze van een geschikt terrein. De meningen waren verdeeld tussen het park van Woluwe en de Heizelvlakte. De rol van een grote tentoonstelling als motor voor de groei van een nieuwe wijk en het feit dat het oosten van Brussel al ruim zijn deel had gekregen bij vorige tentoonstellingen, deden de balans in het voordeel van de Heizel overslaan. De terreinen daar waren sinds 1909 braak blijven liggen omdat ze door de barrière van het kanaal en de haven van Brussel moeilijk bereikbaar waren. Op administratief gebied was de gemeente Laken in 1921 aangehecht bij de Stad Brussel, die daardoor een driemaal zo groot grondgebied kreeg. Door een domaniale wet uit 1926 stond de Staat de 123 hectare van de Heizelvlakte en het park van Ossegem af aan de Stad. Dat was het sein voor de ontsluiting van de Heizelvlakte. Grootscheepse werken gingen van start : de aanleg van nieuwe wegen en tramsporen waarvoor bruggen over en tunnels onder het kanaal werden gebouwd, het leggen van water- en elektriciteitsleidingen, nivelleringen, enz. De plannen werden onder leiding van schepen voor openbare werken J. Van de Meulebroeck getekend door de ingenieurs Gillet en Lefèvre in samenspraak met de hoofdarchitect van de tentoonstelling Joseph Van Neck. De eerste constructie was die van het Heizelstadion of Eeuwfeeststadion, dat in september 1930 werd ingewijd.

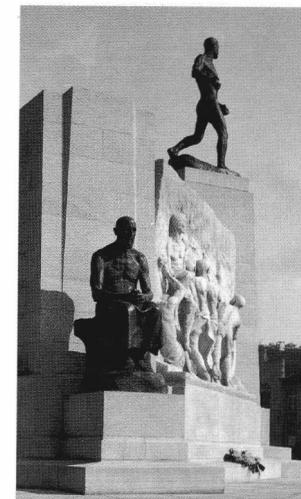

Het Heizelstadion was het eerste bouwwerk op de Heizelvlakte. Het werd ingewijd in september 1930 ter gelegenheid van het eeuwfeest van de Belgische onafhankelijkheid met een voetbalinterland België-Nederland.

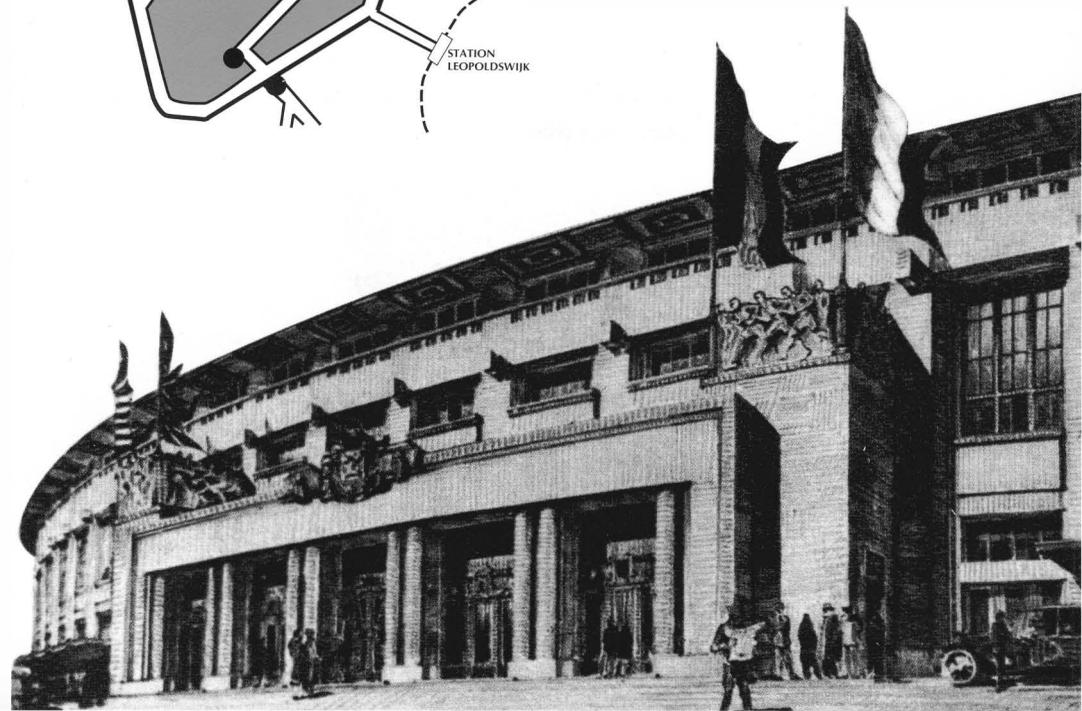
Rechterpagina, onderaan:
Eretribune van het Heizelstadion.
Ontwerp. Architect J. Van Neck.

Ligging van en toegangswegen naar de Heizelterreinen. De oppervlakte van 125 hectare is ongeveer een derde van de Brusselse vijfhoek.

Het "Monument voor de Arbeid", waarvan de sculpturen van Constantin Meunier uit 1886-1905 dateren, werd in 1930 opgericht op het kruispunt van het kanaal en de Koninginnelaan om een van de belangrijkste wegen naar de tentoonstelling te verfraaien. Het ontwerp van architect Mario Knauer won de wedstrijd die daarvoor in 1929 was uitgeschreven.

De Eeuweftlaan tijdens de tentoonstelling van 1935. Het perspectief werd afgesloten door de gevel van het Groot Paleis.

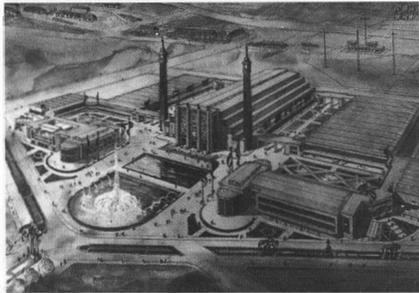
URBANISATIE VOOR DE TENTOONSTELLING VAN 1935

Na de verbinding met de Stad kon het tentoonstellingsterrein zelf worden ingericht. Het algemeen plan werd ontworpen door J. Van Neck die een terrein van 140 hectare tot zijn beschikking had met een hoogteverschil van 25 meter. De enige beperkingen waren het behoud van het parkbos van 17 hectare en het algemeen plan van de toekomstige aanpalende woonwijken. Als ruggegraat van de tentoonstelling plande Van Neck de majestueuze Eeuweftlaan die over een lengte van 800 meter langzaam stijgt en uitmondt op de top van de Heizelvlakte, waar zich nu het Belgiëplein en de vijf hoofdpaleizen bevinden. Dwarswegen verbonden deze laan met de Meisese- en Houbalaan waar acht poorten voor de tentoonstelling werden opgericht.

De hoofdgevel van het Groot Paleis domineerde niet alleen het tentoonstellingsterrein, maar was als vluchtpunt van de perspectieflijn vanuit het centrum van de stad duidelijk zichtbaar aan de horizon, die nog niet door de huidige hoogbouw aan het oog was onttrokken.

Het was de bedoeling dat na afloop van de tentoonstelling alleen de vijf paleizen, het stadion en het park van Ossegem zouden blijven bestaan. De rest van de Heizelvlakte was bestemd om een nieuw woonwijk te worden, waarvan de percelen reeds door de plattegrond van het tentoonstellingsterrein waren aangegeven.

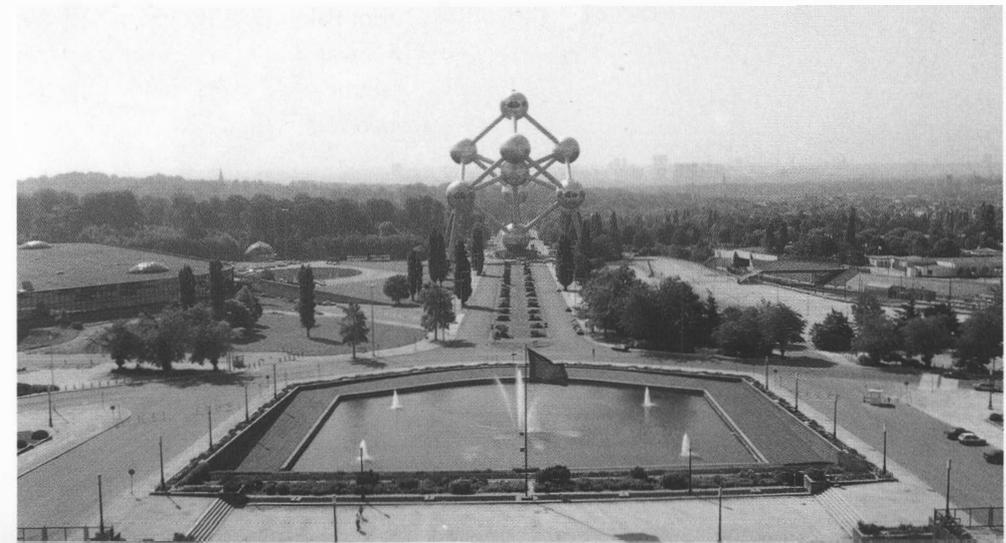
Eerste ontwerp van het ensemble van de tentoonstellingspaleizen op het hoogste punt van de Heizel, in de aslijn van de Eeuweftlaan.

INRICHTING VOOR DE TENTOONSTELLING VAN 1958

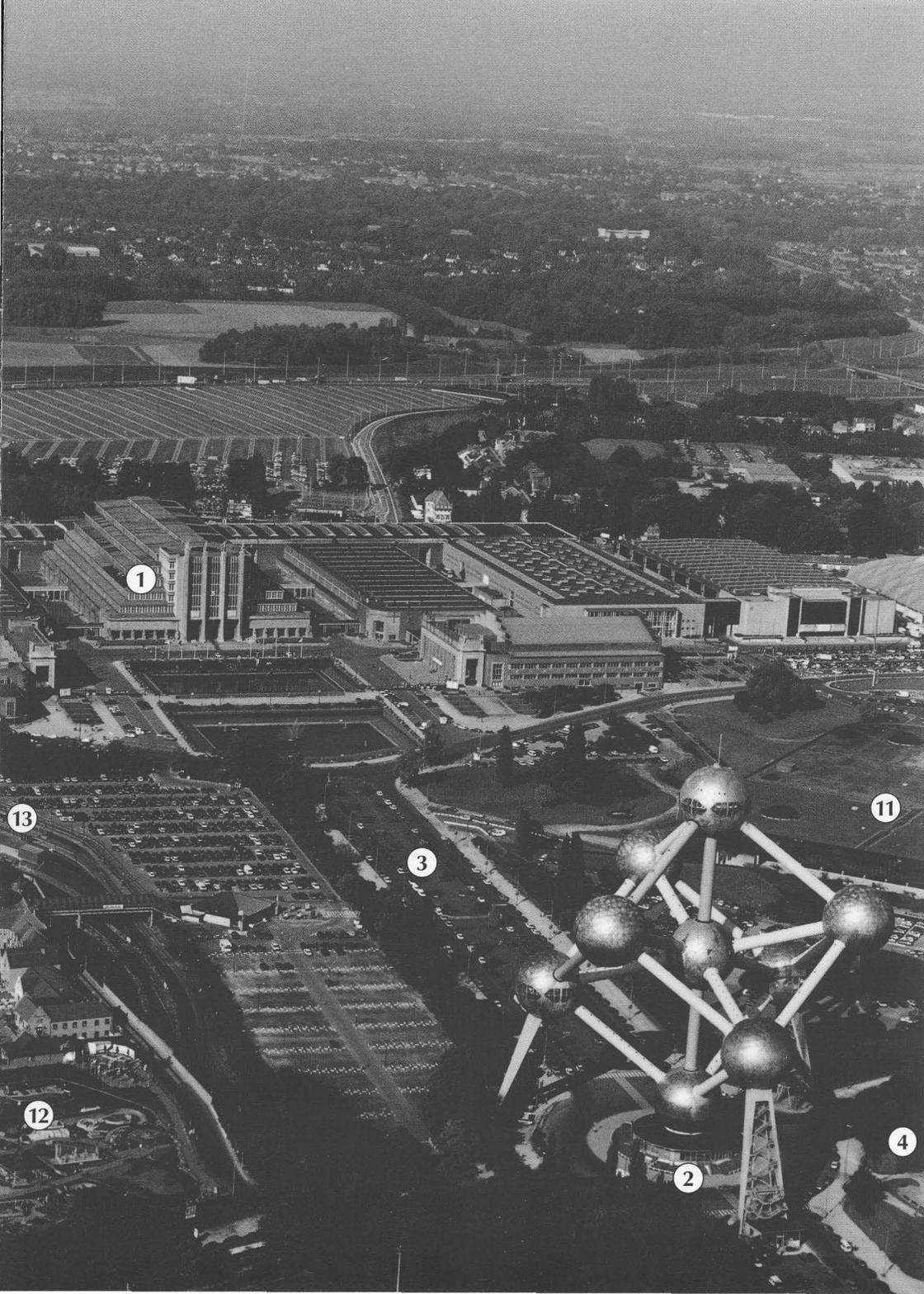
De crisis van de jaren 1930 en de Tweede Wereldoorlog hadden de verkaveling van de Heizel belet. Daardoor kon de tentoonstelling van de 1958 op dezelfde terreinen plaatsvinden en van de bestaande infrastructuur gebruik maken. De stedenbouwkundige werken bestonden voornamelijk in de aanleg van de eerste "stadsautowegen" van de kleine ring en het begin van de noordelijke lus van de grote Ring. Die moesten dienen om het toenemende autoverkeer vlotter te laten verlopen en Brussel het aanzijn van een moderne stad te geven. De totale oppervlakte van de tentoonstelling werd uitgebreid met het park van Laken en het tracé van enkele wegen werd gewijzigd, maar de algemene inrichting werd vooral bepaald door de oprichting van het Atomium, halverwege de Eeuweftlaan. Deze gigantische en symbolische constructie moest het centrale punt worden van een straalvormig grondplan dat in de plaats kwam van het axiale ontwerp van de tentoonstelling van 1935. Het perspectief op de voorgevel van het Groot Paleis werd daarbij echter doorbroken. Het contrast tussen het Groot Paleis en het Atomium, de twee symbolen en voornaamste overblijfselen van de tentoonstellingen van 1935 en 1958, illustreert zeer mooi hoe de stedenbouwkundige en architectonische opvattingen en de maatschappij in zijn geheel in minder dan een kwarteeuw geëvolueerd waren.

Het Atomium, gebouwd in het midden van de Eeuweftlaan, domineert sinds 1958 de hele Heizelvlakte. In de achtergrond ligt Brussel.

Joseph Van Neck (1880-1959), leraar aan de Academie van Brussel, was de hoofdarchitect van de tentoonstelling van 1935. Hij ontwierp het algemeen grondplan, de tentoonstellingspaleizen, het stadion en de monumentale ingangen. Portret door Ochs uit 1932.

Brussel telt diverse stedenbouwkundige realisaties waarbij een brede centrale verkeersas afgesloten wordt door een monumentaal bouwwerk. Denken we maar aan de Koningstraat en de Mariakerk, de Regentschapsstraat en het Justitiepaleis, de Leopoldlaan en de basiliek van Koekelberg, de Koninginnelaan en de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laken of de Wetsstraat en het Jubelpark. In minder dan een eeuw was de stad op die manier uitgebreid en verfraaid zoals men dat rond de eeuwwisseling voor een hoofdstad gepast achtte. Het traject Eeuweftlaan-Heizel is het laatste voorbeeld van deze traditie in Brussel.

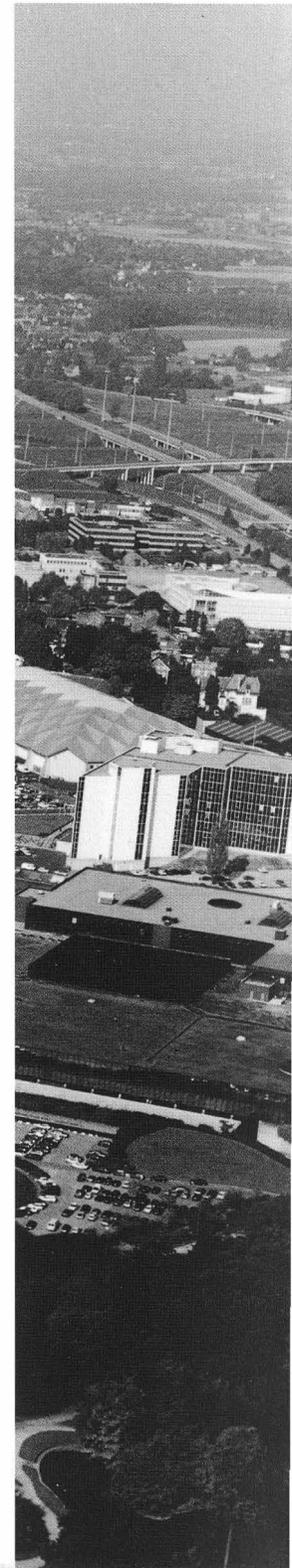

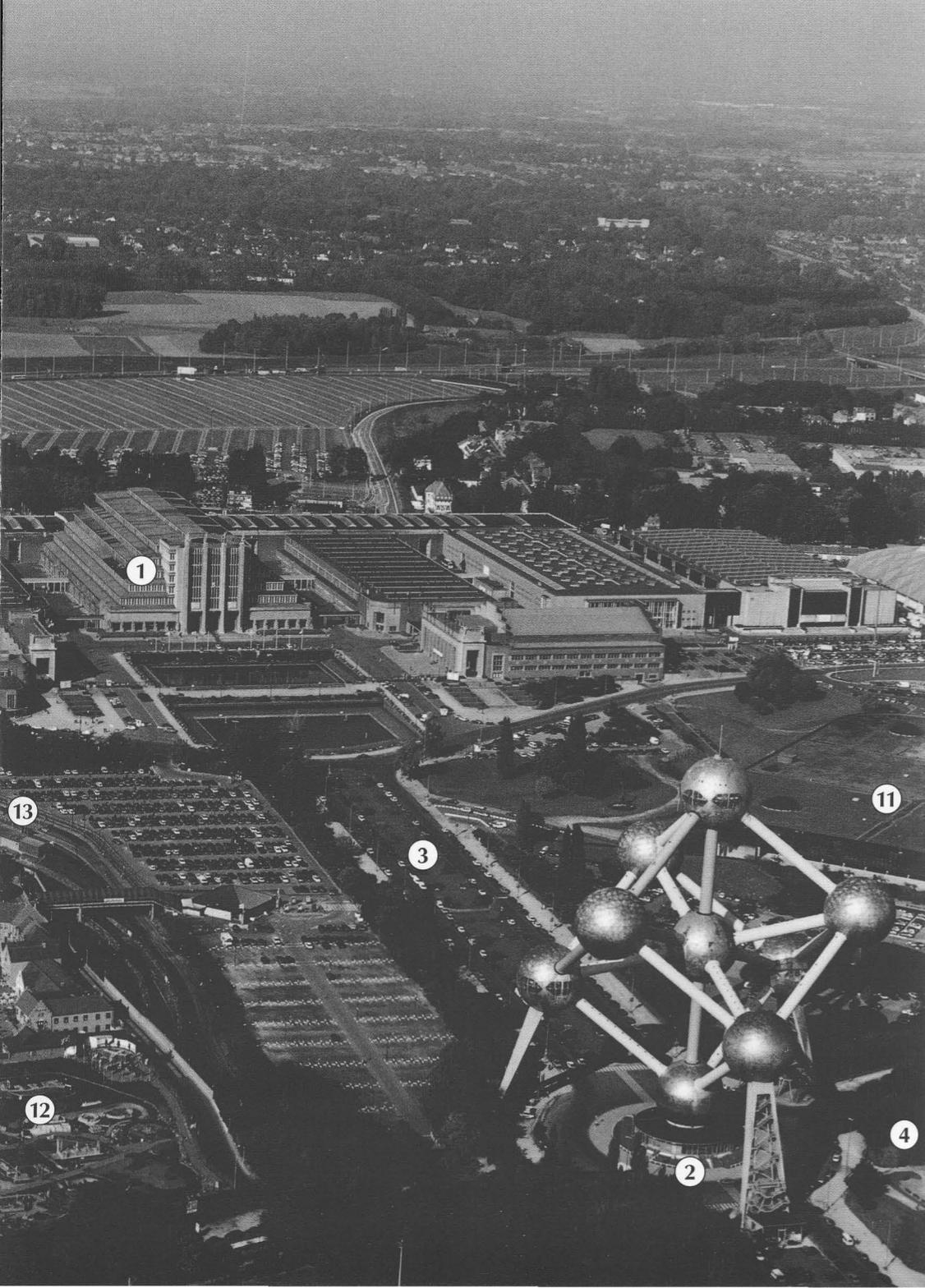
DE VOLLEDIGE VERKAVELING

De Heizelvlakte behoort tot het grondgebied van de Stad Brussel. Sinds 1936 worden de paleizen onafgebroken gebruikt voor de organisatie van salons, vakbeurzen, congressen en diverse manifestaties, onder het beheer van de vzw "Tentoonstellingspark van Brussel". De expogebouwen omvatten twaalf paleizen met ongeveer 125.000 m² nuttige oppervlakte, die samen de grootste tentoonstellingsruimte van België vormen. Ook op Europees niveau behoort dit complex tot de koplopers. Door de recente bouw van een auditorium met 2.000 plaatsen bezit de Heizel nu ook een uitstekend uitgerust congrescentrum. De commerciële uitstraling is de afgelopen jaren nog versterkt door de vestiging van de Trade Mart, het Buro Design Center, de Fashion Gardens en een hotel.

Sinds mei 1985 is de Heizel het eindpunt van één van de Brusselse metrolijnen. Hierdoor kreeg de socio-culturele functie van de site nieuwe impulsen. Het Atomium blijft de belangrijkste toeristische attractie, maar kreeg in 1988 de concurrentie van een nieuw recreatiepark, "Bruparck" genaamd, dat met privé-kapitaal werd opgericht. Dit park omvat het bioscoopcomplex Kinopolis met 25 zalen, een waterpretpark, een miniatuur-Europa en een horeca- en toeristisch gedeelte. Tenslotte is ook de sportinfrastructuur van de Heizel uitgebreid. Naast het stadion, dat binnenkort gerenoveerd wordt, zijn er ook een tennisclub, voetbalterreinen en de zetels van het Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité (B.O.I.C.) en de Koninklijke Belgische Voetbalbond (K.B.V.B.).

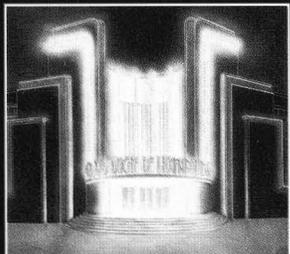
Het oorspronkelijke opzet om van de Heizelvlakte een woonwijk te maken werd dus opgegeven ten voordele van een commerciële, sportieve en recreatieve bestemming. Bijna het hele terrein is nu in gebruik genomen, zij het voor een deel door uitgestrekte parkeerterreinen. Alleen het lager gelegen gedeelte van de Heizelvlakte vormt nog een aaneengesloten groene ruimte, gevormd door de openbare parken van Ossegem en Laken, die in het zuiden aansluiten op de koninklijke domeinen van Laken, Belvédère en Stuyvenberg.

- 1- Groot Paleis en de 11 andere tentoonstellingspaleizen
- 2- Atomium
- 3- Eeuwfeestlaan
- 4- Ossegempark
- 5- Park van Laken
- 6- Koninklijk domein
- 7- Domein Stuyvenberg
- 8- Domein Belvédère
- 9- Oud paviljoen van de Verenigde Staten (B.R.T.N.)
- 10- Oud paviljoen van de Kortrijkse tegelindustrie
- 11- Trade Mart en Buro Design Center
- 12- Recreatiepark (Bruparck)
- 13- Metrostation Heizel

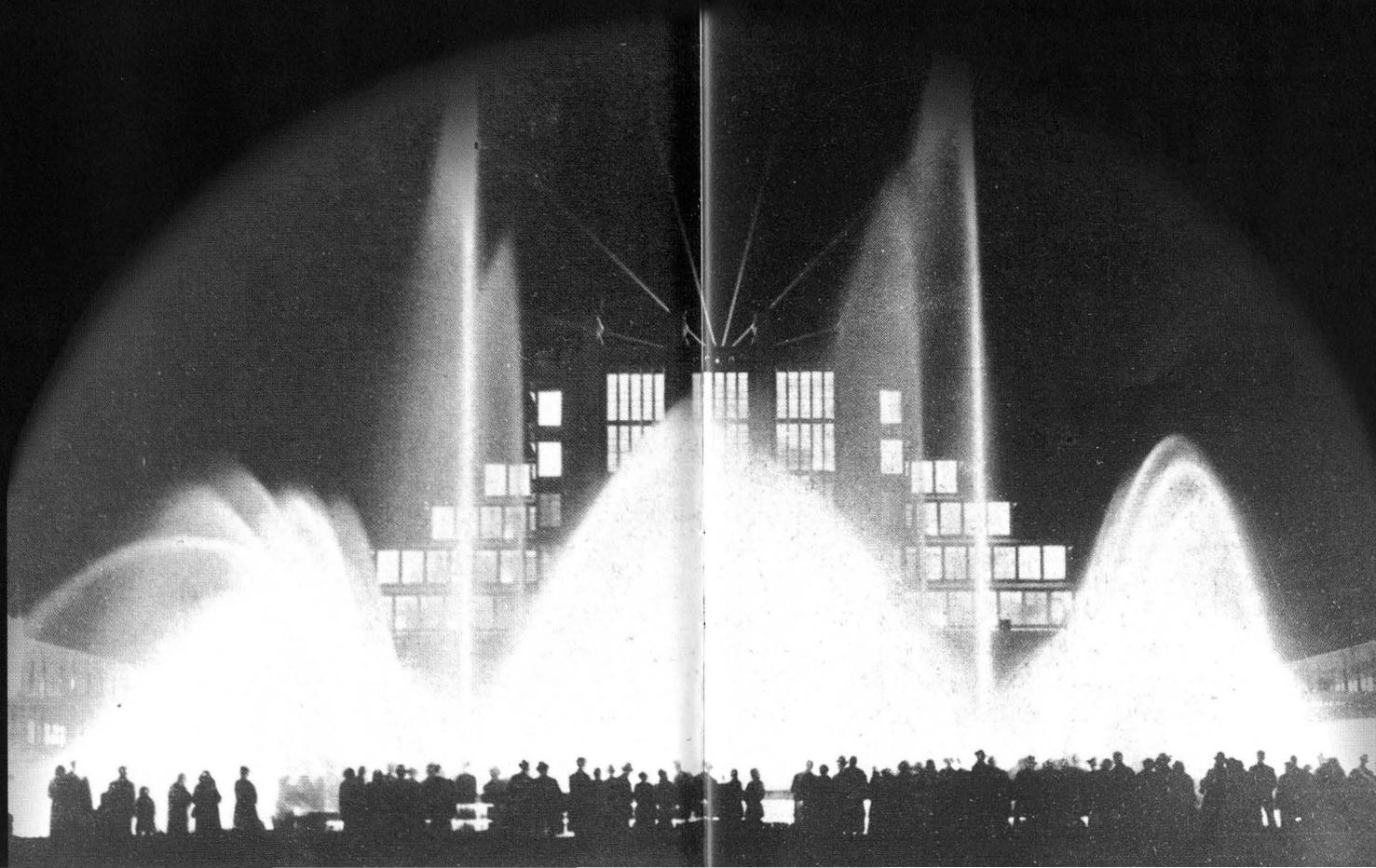

Nachtelijke verlichting van het paviljoen van Luxemburg.

Architecten Traus en Wolf.

De grootsheid van dit evenement blijkt al uit de cijfers : 20 miljoen bezoekers, 182 gebouwen gaande van grote paleizen tot kleine privé-paviljoenen, deelname van 24 landen naast België, meer dan 300 congressen, optochten, festivals, dagelijkse concerten. De organisatie vroeg tien jaar intensieve voorbereiding, zowel menselijk als financieel. De algemene coördinatie van de talrijke diensten, deelnemers en alle activiteiten berustte bij de speciaal daarvoor opgerichte "Société de l'Exposition", bijgestaan door het Commissariaat-Generaal van de Regering onder leiding van graaf Adrien van der Burgh, en door de Stad Brussel waar Adolphe Max toen burgemeester was.

"'s Avonds, onder het licht van de schijnwerpers, vertoonden de vijvers en fonteinën alle kleuren van de regenboog en gaven ze de gebouwen het aanschijn van een sprookjesstad uit Duizend-en-één-Nacht", schreef de dichter René Lyr in 1935.

Het bos van Ossegem werd opgenomen in het tentoonstellingsterrein en omgevormd tot een fel gewaardeerd parkbos.

Bovenaan rechts
De hoofdingang van de tentoonstelling van 1935 lag in de aslijn van de Eeuwfeestlaan.

onderaan midden
Het Erepaviljoen van het Commissariaat-Generaal. Architect Henry Lacoste.

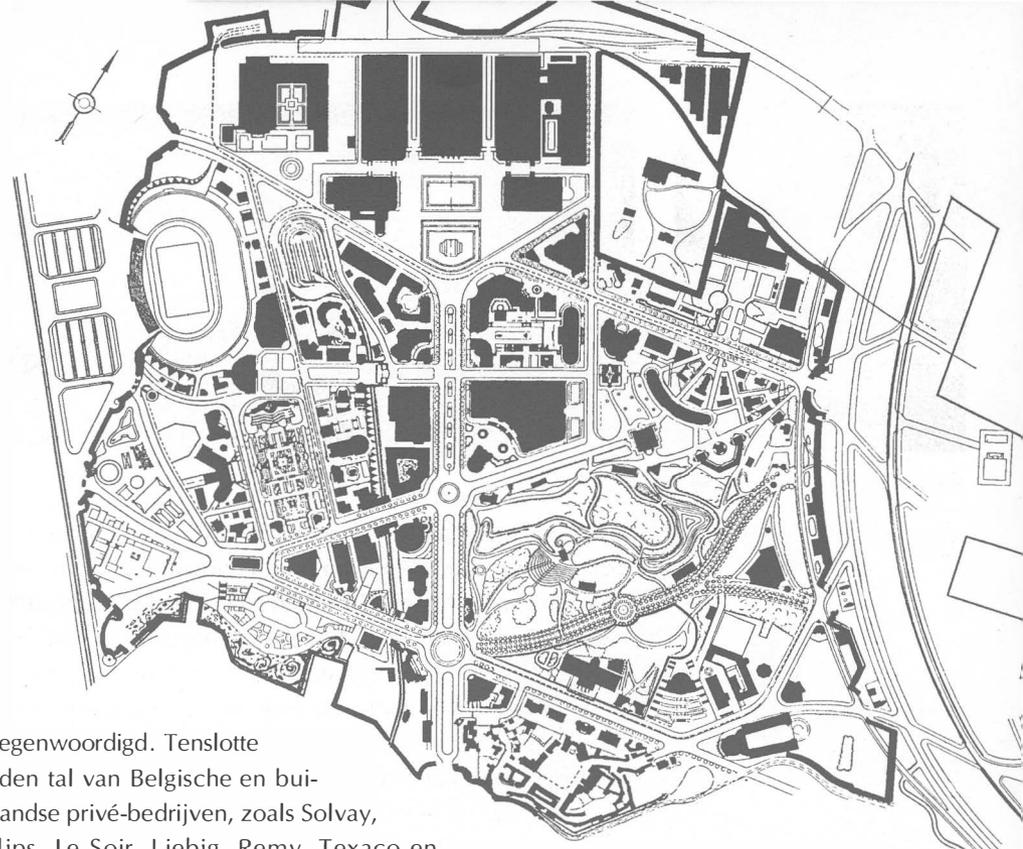
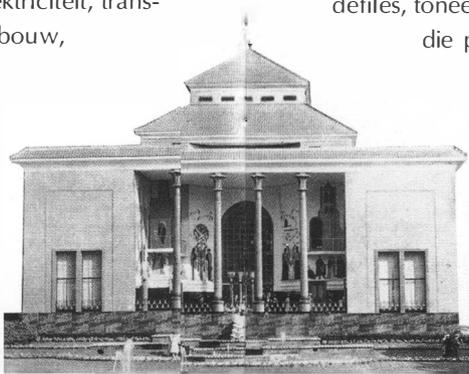
De wijk Oud Brussel werd bevolkt door figuranten in kostuums van 18de-eeuwse snit.

ALGEMEEN PLAN EN DEELNEMERS

Het algemeen plan van de tentoonstelling en de bouw van de grote paleizen en de negen monumentale ingangen werden toevertrouwd aan architect J. Van Neck. De Belgische afdeling werd uitgevoerd onder leiding van architect Bonduelle, terwijl de aanplantingen en tuinen het werk waren van Jules Buysens. In vergelijking met vorige werlde-tentoonstellingen werden de bezoekers getroffen door de uitgestrektheid van het expoterrein, de grote ruimten tussen de gebouwen en de fraaiheid van de groenvoorzieningen. Bij het vallen van de avond werd het terrein in een sprookjesachtige sfeer ondergedompeld dank zij de verlichting van de paleizen, de paviljoenen en de talrijke waterpartijen. Avondlijk vuurwerk vergrootte de betovering nog.

Behalve de vijf grote paleizen die bestemd waren om na de tentoonstelling te blijven staan, waren alle andere gebouwen slechts tijdelijk en daarom opgetrokken in niet-duurzame materialen. De gebouwen werden in drie grote categorieën ingedeeld. De Belgische afdeling omvatte thematische paviljoenen met de produkten van de voornaamste Belgische nijverheidssectoren (glas, textiel, metaal, chemie, gas, elektriciteit, transport, grafische kunst, decoratieve kunst, landbouw, toerisme, katholiek leven, enz.). Om het jubileum van Kongo te vieren werd bijzondere aandacht besteed aan de Belgische koloniale afdeling. De buitenlandse afdeling bestond uit nationale en koloniale paviljoenen. Frankrijk en Italië waren het best

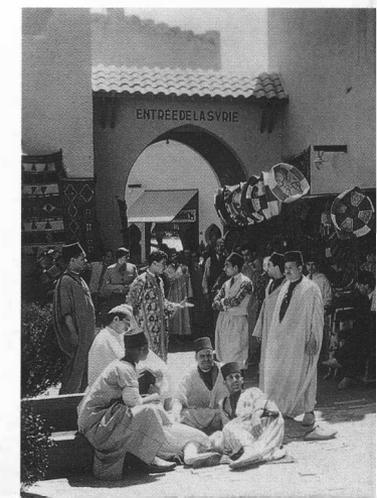
Algemeen plan van de tentoonstelling.

vertegenwoordigd. Tenslotte hadden tal van Belgische en buitenlandse privé-bedrijven, zoals Solvay, Philips, Le Soir, Liebig, Remy, Texaco en Côte d'Or, eigen paviljoenen opgericht.

Om het feest compleet te maken namen ook de gastronomie en de ontspanning een belangrijk deel van de tentoonstelling in. De recreatiemogelijkheden waren geconcentreerd rond twee polen : een reusachtig attractiepark en "Oud Brussel", de schilderachtige reconstructie van een historische stadswijk. Daar heerste een permanente kermisfeer die in schril contrast stond met de ernst van de tentoonstellingsruimtes. Dat alles werd nog eens aangevuld door allerlei gelegenheidsmanifestaties : defilés, toneel, concerten, straatanimatie en sportwedstrijden, die plaatsvonden in het openluchttheater, de brede

lanen, het kinderparadijs, de rozentuin, de feestzaal of het Heizelstadion. De bezoekers hoefden zich werkelijk geen ogenblik te vervelen. Om zich over het uitgestrekte expoterrein te verplaatsen konden ze gebruik maken van een kleine stoomtrein.

Schilderachtig en exotisch beeld uit de soeks van de Franse koloniale afdeling.

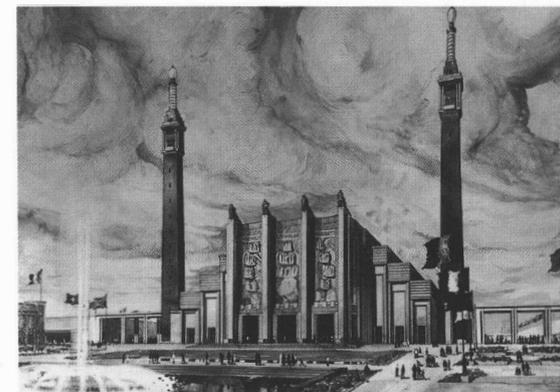

HET GROOT PALEIS VAN DE HEIZEL

De Stad Brussel profiteerde van de tentoonstelling om nieuwe gebouwen op te trekken voor de organisatie van handelsbeurzen die tot dan toe in de paleizen van het Jubelpark plaatsvonden. Op het hoogste punt van de Heizelvlakte werden vijf nieuwe paleizen en een administratief gebouw neergezet. Ze vormen vandaag de voornaamste getuigen van 1935 en doen nog steeds dienst als tentoonstellingsruimte. Door zijn centrale inplanting en imposante gevel was het Groot Paleis tegelijk het hoogtepunt en het symbool van de tentoonstelling. Door zijn vernieuwende bouwtechniek met bogen uit gewapend beton die zonder één steunpunt een oppervlakte van 14.000 m² overspannen, zette deze hal de traditie voort van de grote machinehallen van de wereldtentoonstellingen uit de 19de eeuw.

Ontwerp en bouwwerk

Geleerd door de verwoestende brand op de Belgische afdeling tijdens de wereldtentoonstelling van Brussel in 1910, hadden de organisatoren aan architect J. Van Neck een aantal voorwaarden opgelegd. Zo mocht de grote hal geen metalen skelet hebben en moest hij door brede brandgangen worden gescheiden van de naburige paleizen. Bovendien moest het gebouw een "grote architecturale uitstraling" bezitten. Van Neck legde zijn eerste ontwerp voor in december 1931. De grote lijnen lagen reeds vast : de grote rechthoekige tentoonstellingshal had een terrasvormig dak dat op elf parabolische bogen uit gewapend beton rustte. Het centrale deel van de schermgevel, geritmeerd door vier pijlers die zo hoog waren als de Congreszuil, was versierd met reliëfs die de regeringen van de drie Belgische koningen in herinnering brachten. Links en rechts van de centrale gevel waren twee torens gepland van 90 meter hoog. Eind 1932 presenteerde de architect een tweede ontwerp met daarin als belangrijkste wijzigingen een eenvoudiger geveldecoratie, de aanleg van een sokkel en trappen voor de voorgevel en de verdwijning van de twee flankerende torens.

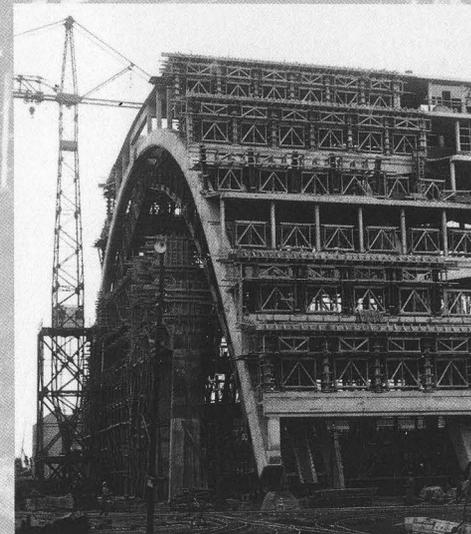
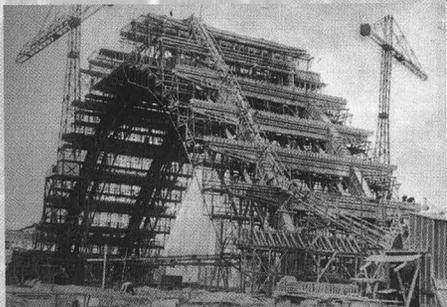
Het eerste ontwerp voor het Groot Paleis toonde een blinde voorgevel geflankeerd door twee torens van 90 m hoog.

De trapvormige voorgevel verleent het Groot Paleis een karakter van monumentale kracht.

In juni 1934 waren de twee eerste groepen bogen reeds gebetonneerd en was de boogmal naar zijn derde positie gebracht.

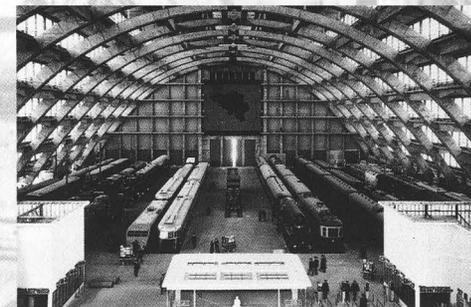
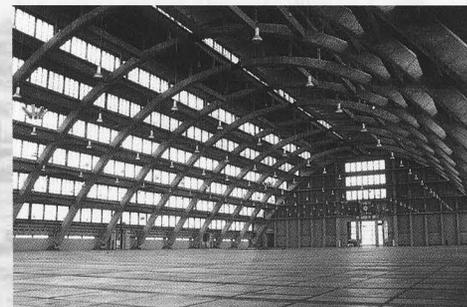
De grote bogen van de draagstructuur werden per twee gegoten op een metalen boogmal. In april 1934 was de betonnering van de eerste groep voltooid.

Na de betonnering van de spanbogen werd de dakbedekking op de terrasdaken aangebracht.

Na voltooiing bood het Groot Paleis een oppervlakte van 14.000 m² tentoonstellingsruimte overspannen door bogen met een spanwijdte van 86 meter.

Tijdens de tentoonstelling herbergde het Groot Paleis de afdeling spoorvervoer en het "Modelstation" van de modernistische architect Victor Bourgeois. In 1930 had die een urbanisatieproject voor heel Brussel uitgewerkt dat onder meer een alternatief plan voorstelde voor de noord-zuidtreinverbinding waarvoor de werken nog altijd niet waren begonnen.

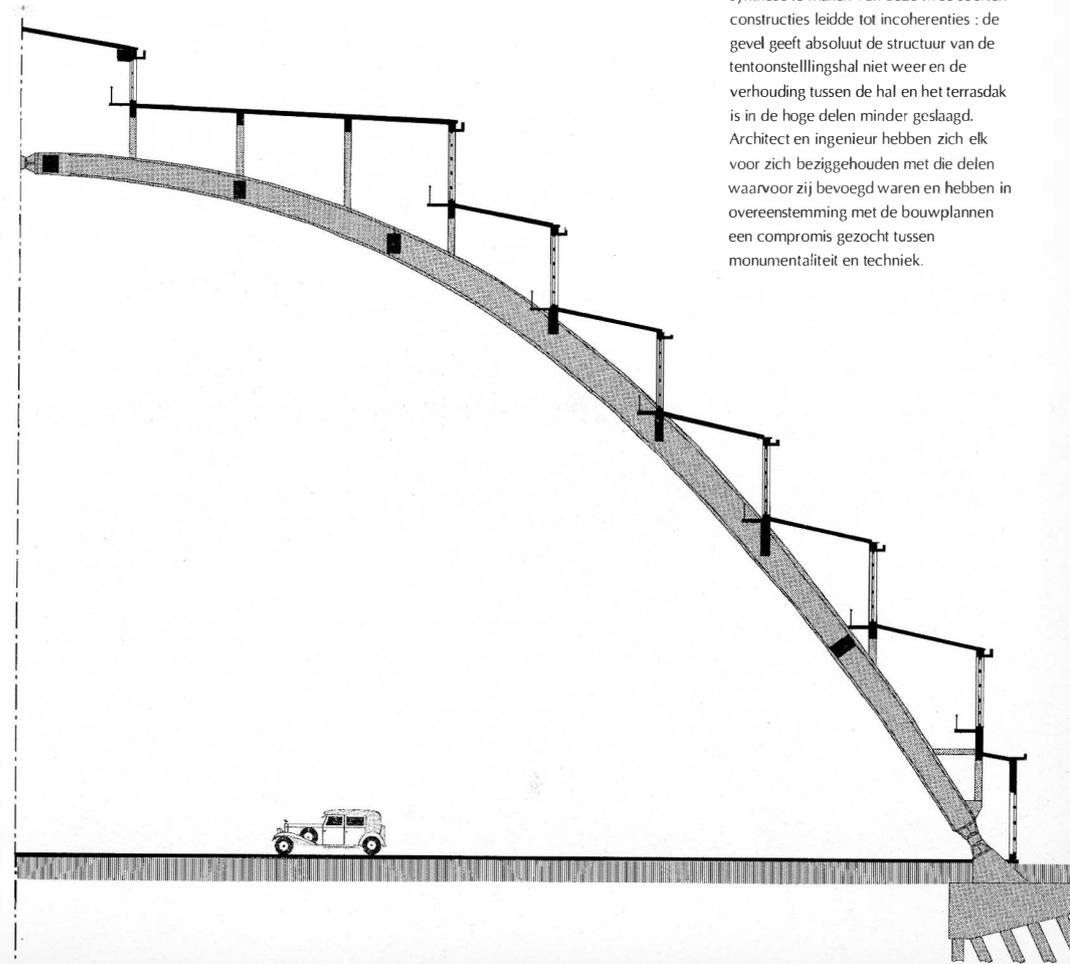
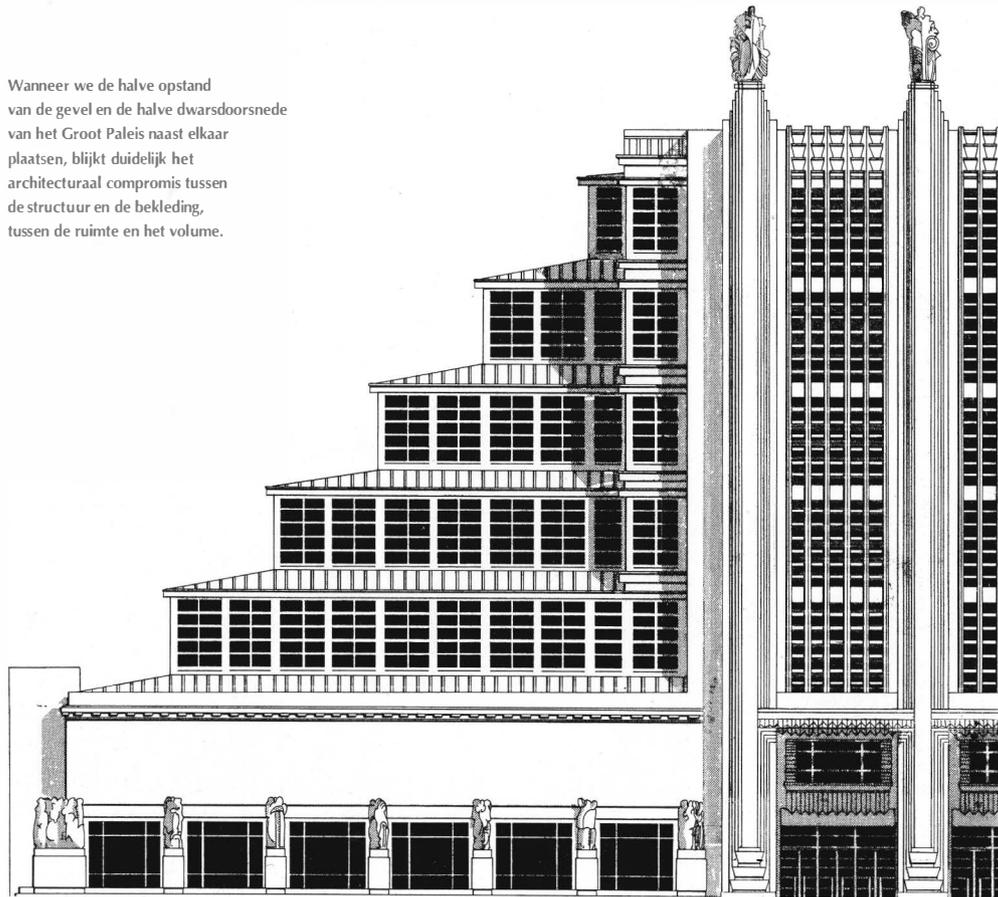

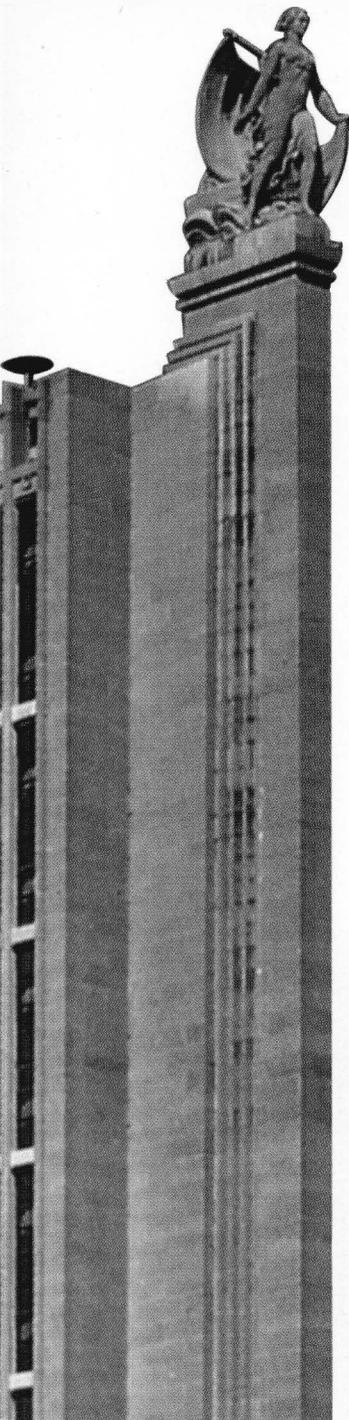
In dit stadium moest alleen nog worden onderzocht of de geplande spanbogen in de praktijk uitvoerbaar waren. Deze opdracht werd toevertrouwd aan ingenieur Louis Baes, een eminent Belgisch wetenschapper. Hij adviseerde de bogen de vorm te geven van een "korfboog met drie centra", omdat dit de technisch beste oplossing was. De plannen van Van Neck ondergingen hierdoor aanzienlijke wijzigingen. Eind juli 1933 kreeg het bedrijf "Entreprise Générale des Matériaux" (ENGEMA) de opdracht toegewezen. Na de laatste aanpassing van de plannen konden de werken in septem-

ber van dat jaar van start gaan. Bouwkundigen uit de hele wereld kwamen de werf bezoeken om de grootste bogen in gewapend beton te bewonderen die ooit waren gegoten. De ontkisting van de driedelige bogen, die een overspanning van 86 meter hadden en een nokhoogte van 31 meter bereikten, was bijzonder spectaculair. Ondanks de technische uitdaging en de omvang van de werken, waarbij enorme middelen waren ingezet, verliep alles volgens plan en kwam het gebouw klaar binnen de gestelde termijn van 17 maanden.

SYNTHESE VAN TWEE TYPES TENTOONSTELLINGSGEBOUWEN
De prachtige skeletbouw van de betonnen bogen en de uitgestrekte ruimte van de hal contrasteren met de monumentale voorgevel en de terrasdaken. Het gaat hier duidelijk om een compromisoplossing tussen het werk van de architect en dat van de ingenieur. Op die manier werden in één gebouw twee types tentoonstellingsgebouwen verenigd die traditioneel van elkaar verschillen. Elke wereldtentoonstelling die zichzelf respecteerde, bouwde immers een "symbolische" constructie zoals de Eiffeltoren in Parijs in 1889 of het Atomium in Brussel in 1958, en een "machinehal" zoals Crystal Palace in Londen in 1851 of de Machinegalerij in Parijs in 1889. De poging om een synthese te maken van deze twee soorten constructies leidde tot incoherenties: de gevel geeft absoluut de structuur van de tentoonstellingshal niet weer en de verhouding tussen de hal en het terrasdak is in de hoge delen minder geslaagd. Architect en ingenieur hebben zich elk voor zich bezighouden met die delen waarvoor zij bevoegd waren en hebben in overeenstemming met de bouwplannen een compromis gezocht tussen monumentaliteit en techniek.

Wanneer we de halve opstand van de gevel en de halve dwarsdoorsnede van het Groot Paleis naast elkaar plaatsen, blijkt duidelijk het architecturaal compromis tussen de structuur en de bekleding, tussen de ruimte en het volume.

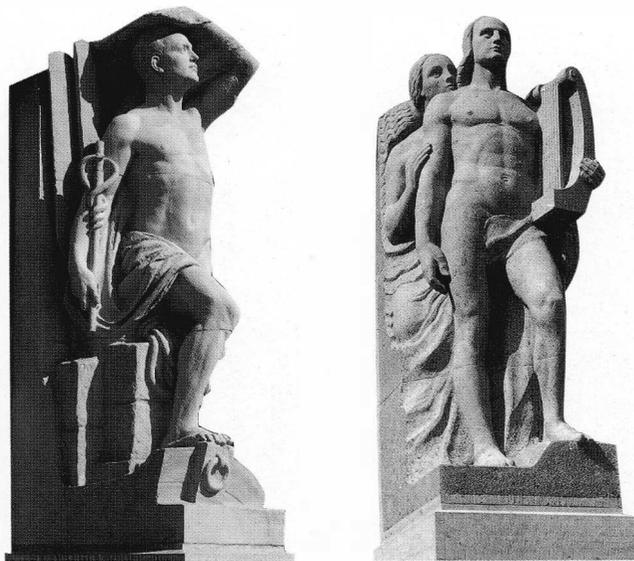

Gevel en beeldhouwwerk

Voor het betonnen geraamte werd een onafhankelijke, autostatische voorgevel opgetrokken. Ontworpen als symbool van de levenskracht van een toch reeds honderdjarige natie, sluit de voorgevel van het Groot Paleis nog helemaal aan bij de traditie van grootse gebouwen waarop de hoofdstad sinds de onafhankelijkheid het patent had. De vier centrale pijlers verwijzen naar de Congreszuil, terwijl 18 allegorische beeldhouwwerken de activiteiten van het koninkrijk verheerlijken. De beelden werden ontworpen door Egide Rombaux (1865-1942), leraar aan de Academie van Brussel, in de strakke en weinig expressieve stijl van het neo-classicisme die typisch was voor de jaren 1930. De 18 figuren werden uitgevoerd door de beste leerlingen van Rombaux en kunnen in drie ensembles worden gegroepeerd :

- De vier beelden op de top van de gevelpijlers, uitgevoerd in verguld brons en 4,3 meter hoog, symboliseren het hoofdthema van de tentoonstelling, de transportmiddelen : "De Scheepvaart" door A. Wansart, "De Paardetrekkracht" door J. Marin, "De Stoomtrekkracht" door M. d'Haveloose en "De Luchtvaart" door E. Wynants.

- Op elke uithoek van de sokkel bevindt zich een allegorie van het eeuwfeest van de onafhankelijkheid : de "Groep 1830" door P. Braecke en de "Groep 1930" door E. Rombaux. Deze beeldengroepen zijn uitgevoerd in blauwe hardsteen en ongeveer 3,5 meter hoog.

- De 12 andere beelden van de sokkel, eveneens in blauwe hardsteen, symboliseren de nationale activiteiten. Van links naar rechts zien we : "De Landbouw" door M. De Korte, "De Zeevisserij" door G. Devreese, "De Weefkunst" door M. Desmaré, "De Mijnbouw" door F. Van Hoof, "De Metallurgie" door A. Courtens, "Het technisch Onderwijs" door P. Theunis, "De Kolonisatie" en "De Handel" door L. Grandmoulin, "De Industrie" door M. De Korte, "De Wetenschap" door J.-G. Van Goolen en "De Kunsten" door G. Verbanck.

Behalve een paar lijstwerkpatronen die nog naar de Art Déco verwijzen, is de stijl van de voorgevel neo-classicistisch, imposant en symmetrisch. Het is een typisch voorbeeld van de officiële monumentale architectuur uit de jaren 1930. Het geheel wordt voltooid door grote zuilengangen van de kolossale orde die het grote waterbassin van het Eeuwfeestplein omkransen.

Van links naar rechts :

Een van de vier gevelzuilen, bekroond door de allegorie van "De Scheepvaart", door A. Wansart.

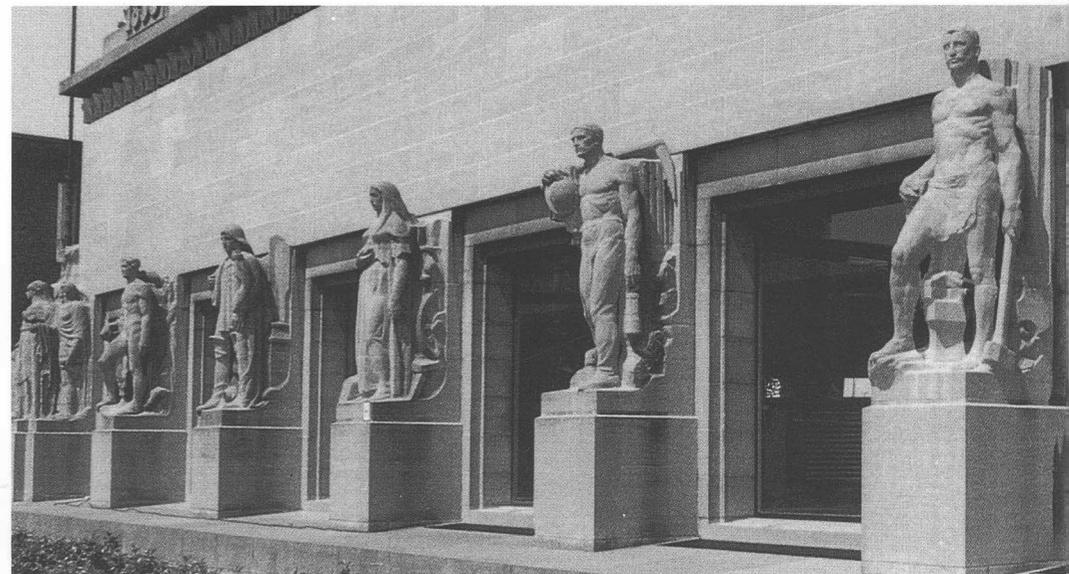
"De Handel", door L. Grandmoulin.

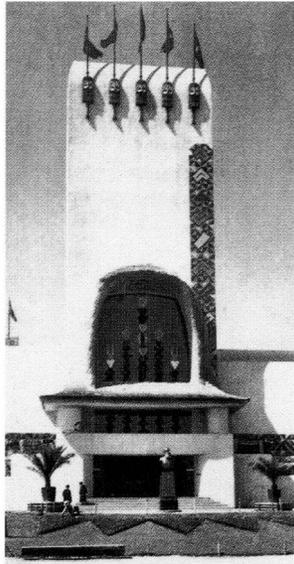
"De Kunsten", door G. Verbanck.

Een deel van de beeldengroepen op de sokkel.

Van links naar rechts :

de "Groep 1930" door E. Rombaux, "De Landbouw" door M. De Korte, "De Zeevisserij" door G. Devreese, "De Weefkunst" door M. Desmaré, "De Mijnbouw" door F. Van Hoof en "De Metallurgie" door A. Courtens.

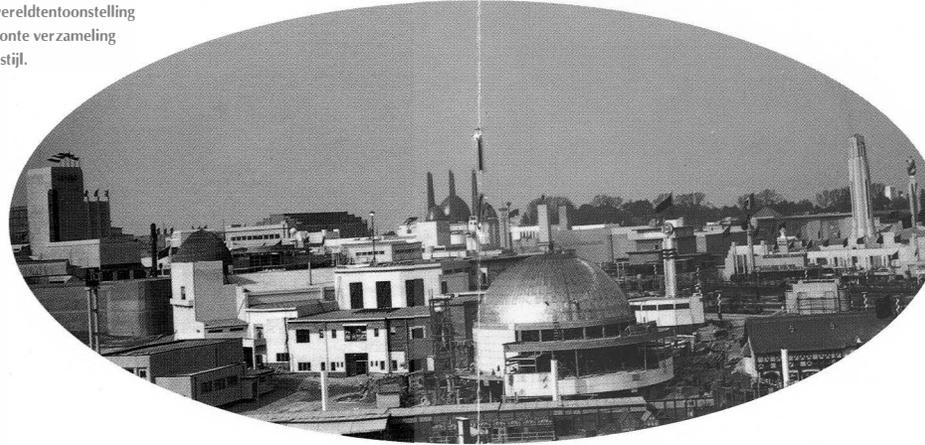

Het paviljoen van Belgisch-Kongo, een schoolvoorbeeld van academisch monumentalisme, nauwelijks verhuld door het Afrikaans decor.
Architect R. Schoentjes.

Het paviljoen van Groot-Brittannië ademde door zijn portiek van de kolossale orde waardigheid en grandeur uit.
Architect H. Robertson.

Vanuit de lucht bood de wereldtentoonstelling 1935 de aanblik van een bonte verzameling paviljoenen in eclectische stijl.

Paviljoen van de stad Brussel.
Architect Fr. Malfait.

ARCHITECTUUR : DRIE VERSCHILLENDE STROMINGEN

De ontwerpen voor de paviljoenen en de tentoonstellingspaleizen, die sinds het begin van de jaren 1930 op de tekenafels lagen, behoren tot drie grote architectuurstromingen, ook al zijn die niet altijd even makkelijk herkenbaar.

Nationaal monumentalisme

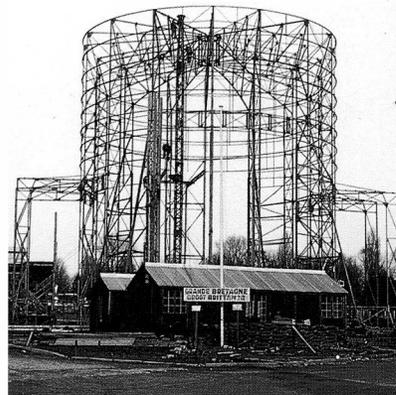
De dominante stroming was net als bij het Groot Paleis een monumentale stijl die aanknoopte met een zeker neo-classicisme en zeer geschikt was voor het aanwezige nationalisme. Deze paleizen kenmerkten zich door grote naakte volumes

zonder zichtbare daken, geaccentueerd door een mast of toren, en waren alleen toegankelijk langs enorme, met beeldhouwwerk versierde portalen boven aan een trappenvlucht. De metalen of houten geraamtes werden bekleed met pleister en stoff als in de beste decorbouw. Academisch van inslag waren deze paleizen symmetrisch opgebouwd rond ruime inkomhallen en binnenpleinen. De meeste officiële Belgische en buitenlandse delegaties opteerden voor deze pompeuze stijl die soms getemperd werd door Art Déco-motieven of, zeldzamer nog, uitgewerkt was in zuivere volumes die aansloten bij de moderne architectuur.

Deze typische voorbeelden van officiële architectuur werden door de modernistische architecten resoluut verworpen omdat ze "aan om het even welk gebouw de allure van een 'paleis' probeerde te geven. De bestemming of inhoud van het gebouw was van minder belang, zolang het omhulsel maar pompeus en grootsprakerig was", schreef Lucien François.

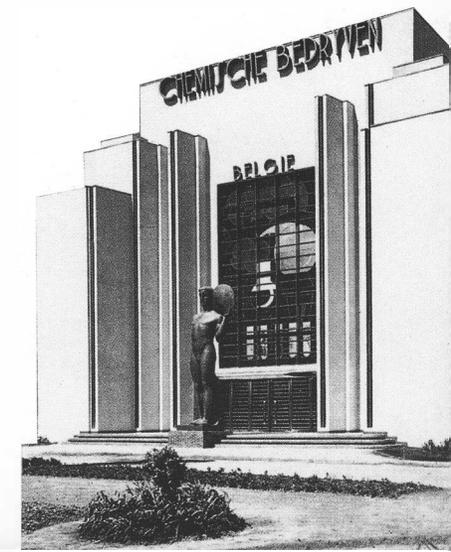

Door hun tijdelijk karakter bestonden de paviljoenen slechts uit een metalen skelet bekleed met stoff. Hier de metalen structuur van het paviljoen van Groot-Brittannië.

Paleis van de Voeding.
Architect Ch. Verhelle.

Paviljoen van de Chemische Bedrijven.
Architect J. Hendrickx.

Paviljoen van de Fabrieken Remy.
Architect J. De Ligne.

Paviljoen van de Reclame.
Architect L.H. De Koninck.

Drie voorbeelden van moderne, als etalages opgevatte paviljoenen "doordrongen van de nieuwe sociale noodwendigheden en in harmonie daarmee uitgewerkt in een zuivere, heldere en klare architectuur".

Paviljoen van het Gas.
Architect R. Verwilghen.

Modernisme

De modernistische stroming zoals die sinds 1926 was ontwikkeld door de Brusselse architectuurschool van Ter Kameren, vormde in België een alternatieve avant-garde. De vertegenwoordigers van deze richting kregen slechts minder belangrijke officiële opdrachten, waardoor hun aanwezigheid op de tentoonstelling van 1935 beperkt was. Toch waren er een paar modernistische paviljoenen, opvallend door hun eenvoud die voortvloeide uit het weren van elke decoratie, uit een zuiver plastisch gevoel en het gebruik van grote glaswanden. De paviljoenen van de Fabrieken Remy en van de Reclame behoorden tot de meest geslaagde van deze strekking die reeds vooruitliep op de ontwikkeling van de architectuur na de Tweede Wereldoorlog.

Schilderachtigheid en exotisme

De derde stroming kan worden samengevat als die van de "schilderachtigheid". Op wereldtentoonstellingen waren pittoreske toestanden nu eenmaal onvermijdelijk. Het befaamdste voorbeeld in 1935 was natuurlijk "Oud Brussel". Op een terrein van drie en een halve hectare werd voor de bezoekers de illusie van het middeleeuwse Brussel gecreëerd door middel van een kunstmatige Zennearm, een reconstructie van de stadswal en min of meer vrije nabootsingen van bekende Brusselse gebouwen zoals het Bellonahuis, het Balieplein, de oude Sint-Jacobskerk, enz. Te midden van dit filmdecor liepen bovendien figuranten rond gekleed volgens de mode uit de tijd van Karel van Lotharingen. Een andere soort schilderachtigheid vermengd met exotisme was te zien in de koloniale afdelingen. De Belgische afdeling was zeer academisch, maar de expositie van de Franse kolonies bevatte complete soeks voorzien van inboorlingen en kamelen om voor de nodige 'couleur locale' te zorgen. In dezelfde geest was er ook een indianendorp met echte roodhuiden te zien, zeer tactvol opgesteld naast... de dierentuin.

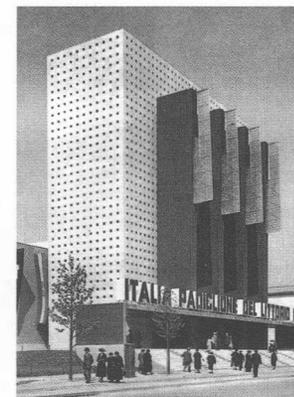

De schilderachtige en folkloristische wijk Oud Brussel riep de sfeer op uit de tijd van Karel van Lotharingen.
Architecten Blockx en de Lange.

BALANS

De organisatoren waren vooraf bang geweest dat de economische crisis vele exposanten en toeschouwers zou thuishouden. Hun vrees bleek onterecht, want de tentoonstelling van 1935 werd integendeel een onverhoopt succes. Toch was de stemming een beetje gedrukt. De Belgische frank was immers fors gedevalueerd en het Belgische koningshuis was door de dramatische dood van achtereenvolgens koning Albert I in 1934 en koningin Astrid in 1935 zwaar op de proef gesteld. Daarnaast waren grote landen als de Verenigde Staten, de Sovjetunie, Duitsland en Japan van de tentoonstelling weggebleven. Vijf jaar later zouden ze op een heel ander terrein met elkaar in het strijdperk treden. In de sfeer van nadrukkelijk nationalisme die in 1935 de boven-toon voerde, kon het opzet om een algemeen overzicht te bieden van alle volkeren en produkten van onze aarde, geen volledig succes zijn. Het nationalisme drukte ook zijn stempel op de architectuur van de paleizen en paviljoenen, die het imago moesten uitdrukken dat de exposanten van zichzelf wilden ophangen.

Centraal in de afdeling van het fascistische Italië verhief zich het "Paleis van de Lictor".
Architecten A. Libera en F. de Renzi.

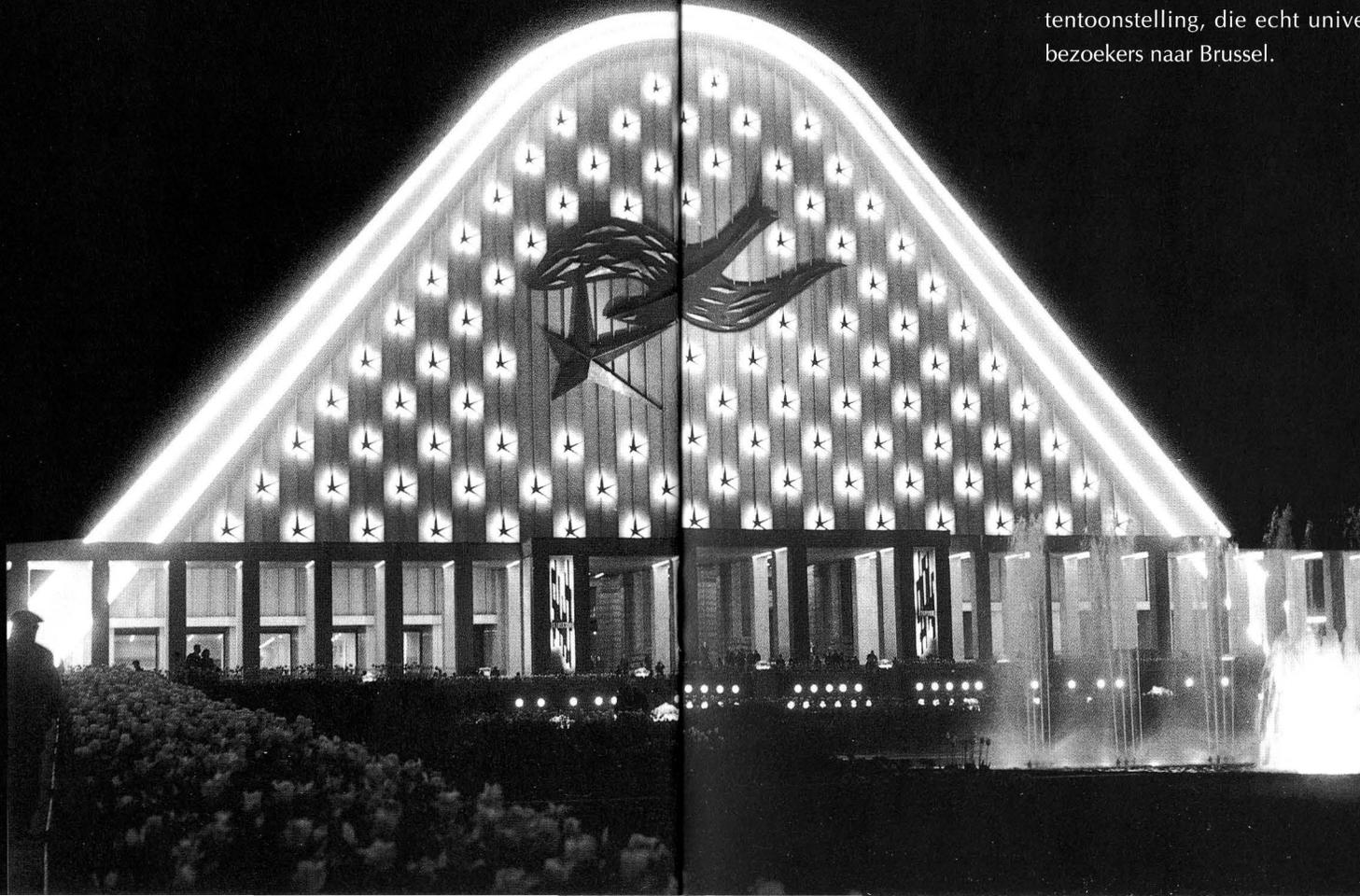

DE WERELDTENTOONSTELLING

VAN 1958

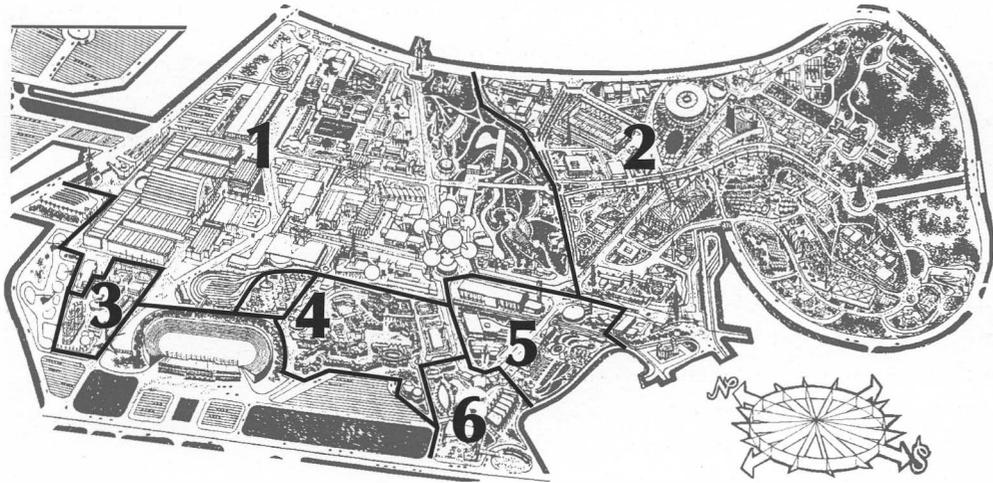

's Avonds schitterden de bollen van het Atomium in het licht van duizenden lampen die energie en beweging suggereerden.

"Meer dan ooit verlangen het heden en de toekomst van de Mensheid dat wij op krachtvolle en overtuigende wijze gestalte geven aan het thema van de tentoonstelling : de techniek in dienst van de mens", aldus verklaarde de Commissaris-Generaal van de tentoonstelling, baron Moens de Fernig in 1958. Het was het ogenblik om "de balans op te maken voor een menswaardiger wereld". Deze doelstelling, een echte geloofsbelijdenis in de toekomst van de mens, wekte de enthousiaste deelname van 46 landen uit alle continenten en van 8 internationale organisaties. Op zes maanden tijd lokte de tentoonstelling, die echt universeel wilde zijn, 35 miljoen bezoekers naar Brussel.

Tijdens de tentoonstelling hing voor de gevel van het Groot Paleis een met sterren bezaaid hemelblauw scherm met portiek. Architect J. Dupuis.

Het grondplan van de tentoonstelling had de vorm van een koe en omvatte zes verschillende afdelingen :

1. Belgische afdeling
2. buitenlandse afdeling
3. attracties
4. België 1900
5. Belgisch-Kongo en Rwanda-Urundi
6. internationale afdelingen.

Het Belvédère was door de Civiele Lijst van de koning ter beschikking gesteld van het Commissariaat-Generaal van de regering.

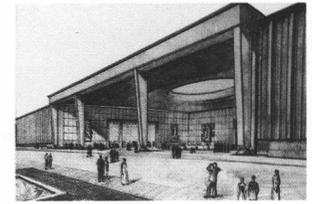
ALGEMEEN PLAN EN DEELNEMERS

Net als in 1935 bestond de tentoonstelling uit verschillende delen : de Belgische afdeling met paviljoenen van overheidsinstellingen en privé-bedrijven, de afdeling Belgisch-Kongo en de afdeling officiële buitenlandse delegaties. Een nieuwigheid was de "stad van de wereldwijde samenwerking" die alle aanwezige internationale organisaties groepeerde, zoals de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (E.G.K.S.), de Raad van Europa, de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (O.E.E.S.), de Benelux en de Verenigde Naties. Tenslotte waren er ook het onvermijdelijke attractiepark en de folkloristische wijk.

In stedenbouwkundig opzicht was de breuk met de terreinrichting van 1935 manifest. Het algemeen grondplan nam als middelpunt het nieuwgebouwde Atomium dat door zijn reusachtige afmetingen het hele expoterrein beheerste. De oppervlakte van de tentoonstelling werd op 200 hectare gebracht door de aanhechting van het Belvédère en het park van Laken die van het Ossegempark werden gescheiden door een dal waarin de buitenlandse afdelingen werden opgesteld. Deze twee groene zones werden verbonden door een brede voetgangersbrug en aangevuld met tuinen en groenpartijen naar ontwerpen van J. Janlet en R. Pechère. De oude Eeuwfeestlaan,

voor de gelegenheid omgedoopt tot Belgiëlaan, vormde de ruggegraat van de Belgische afdeling, terwijl een enorm hemelblauw scherm de gevel van het Groot Paleis aan het oog onttrok. Aan de achterkant van dit paleis werd een nieuw paleis opgetrokken met een patio die uitgaf op de parkeerzone in het noorden, die toegankelijk was vanaf de recent in gebruik genomen grote Ring. Door deze nieuwe functionele inrichting, die tot op vandaag in gebruik is, werd de toegangsrichting naar het Groot Paleis letterlijk omgekeerd. De monumentale zuidelijke ingang raakte in onbruik. Ook de waterpartijen, de fontein en de nachtelijke verlichting moesten volledig worden aangepast. De bezoekers konden zich verplaatsen via stoeltjesliften van waaruit ze een mooi overzicht hadden op de tentoonstelling.

De meest ingrijpende verandering in vergelijking met 1935 betrof ongetwijfeld de bouwstijl van de paviljoenen. De moderne architectuur had het pleit definitief gewonnen. Staff en pleisterwerk waren vervangen door ruw beton, staal, glas en felle kleuren. Het beeldhouwwerk, dat in 1935 ondergeschikt was geweest aan de architectuur, had zijn dienende functie van geveldecoratie afgeschud en mocht zich vrij ontplooiën. Beelden in de meest avant-gardistische vormen stonden verspreid in de tuinen en waterpartijen. De enige toegeving aan het pittoreske was de folkloristische wijk "Vrolijk België", die de feestelijke en gastronomische traditie van vroeger voortzette in een bont decor van gereconstrueerde gebouwen uit alle historische periodes van voor 1914. Het contrast met de rest van de tentoonstelling kon niet groter zijn. De afdeling Belgisch-Kongo en Rwanda-Urundi nam een speciale plaats in aan de voet van het Atomium en vormde het bindteken tussen de Belgische en buitenlandse afdelingen. Zeven paleizen, gelegen in een tropische tuin, belichtten het "Belgische beschavingswerk in zijn Afrikaanse kolonies". Niets liet vermoeden dat minder dan twee jaar na de tentoonstelling Kongo onafhankelijk zou zijn.

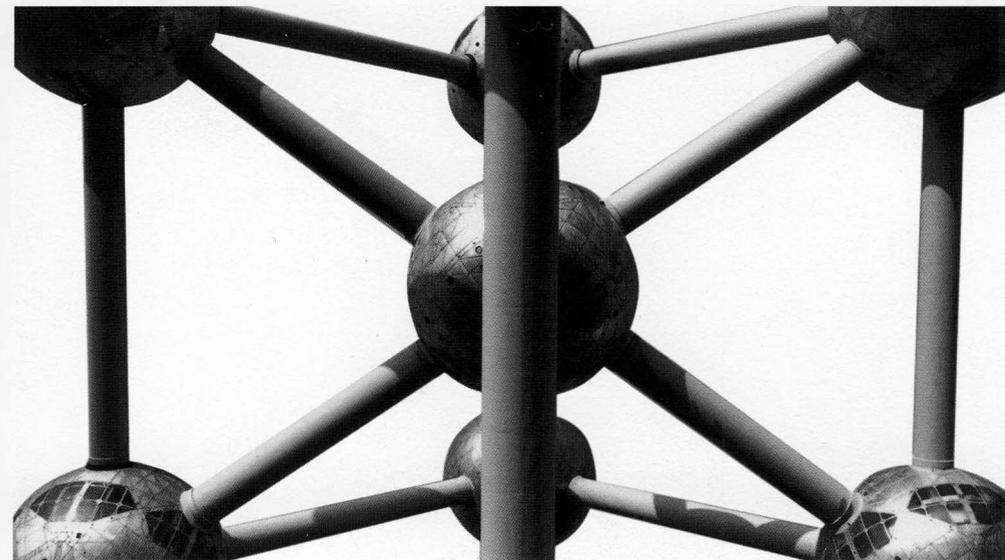

De Patio, die eigenlijk aan de achterkant van het Groot Paleis ligt, werd in 1958 de noordelijke hoofdingang. Architecten P. Laenen, Ch. Malcause en R. Puttemans.

Beeld van een vruchtbare en vrolijke kolonie : fresco van Floris Jespers in de erhal van het Paleis van Belgisch-Kongo.

De montage van de bollen en buizen van het Atomium, als een reusachtige mecanodoos, was een spectaculair bouwspel. Door zijn vorm, grootte en opstelling werd het Atomium onmiddellijk de rivaal van het Groot Paleis.

Het Atomium, halverwege tussen architectuur en sculptuur.

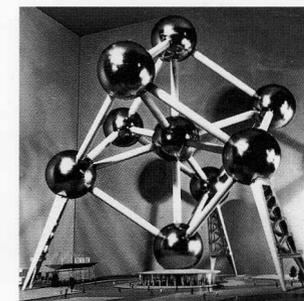
HET ATOMIUM

De spectaculaire en unieke constructie die het Atomium is, heeft zowel een technisch als een symbolisch belang. Om zijn juiste draagwijdte in te schatten moeten we de geest voor ogen houden waardoor de organisatoren van de tentoonstelling in 1958 beïeld waren.

Het Atomium, dat halverwege tussen sculptuur en architectuur staat, wou de visuele uitdrukking zijn van het concept 'atoom' dat aan de basis ligt van alle wetenschap die zich met de materie bezighoudt. Het stelt een elementair ijzerkristal voor met 9 atomen die 150 miljard maal vergroot zijn. De negen grote bollen, verbonden door buizen, zijn gerangschikt volgens de configuratie van het "gecentreerd kubiek systeem". De keuze van het ijzerkristal was een huldebetoon aan de metaalverwerkende industrieën die deze schepping van ingenieur André Waterkeyn zouden uitvoeren. Ook de naam Atomium is van zijn geestelijke vader afkomstig. Met deze constructie werd de belangrijkheid van het oneindig kleine op reuzenschaal in de kijker geplaatst.

Achttien maanden studies en evenveel maanden voor de uitvoering in het atelier en op de werf waren nodig om deze

Het Atomium stelt een 150 miljard maal vergroot ijzerkristal voor.

onderneming tot een goed einde te brengen. Het werk werd gezamenlijk uitgevoerd door drie groeperingen van Belgische metaalbedrijven. Het geheel met aluminium beklede Atomium weegt 2.400 ton, is 102 meter hoog en rust op drie reusachtige steunbeneden. De negen bollen met een diameter van

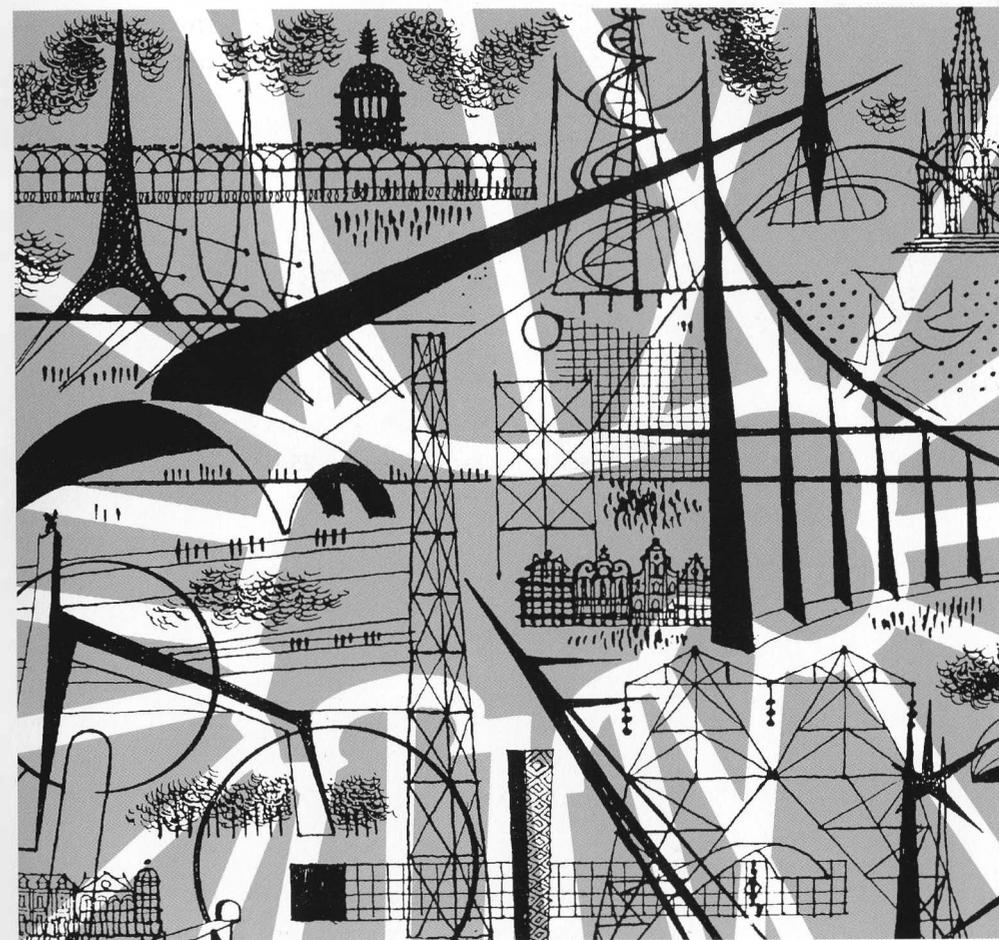
18 meter werden ingericht door de architecten A. en J. Polak. In de bovenste bol werden een restaurant en een panoramazaal ondergebracht, bereikbaar via een lift in de centrale schacht. Deze lift ging in 25 seconden naar boven en kon per uur ongeveer vijfhonderd personen naar het hoogste punt van de tentoonstelling brengen. In de andere bollen werd de afdeling over kernenergie geïnstalleerd. Deze afdeling belichtte de veelbelovende vooruitzichten die de kernenergie voor de mensheid in petto hield. Aan de ingang was de slogan te lezen : "Atoom = Hoop". Volgens de organisatoren was het Atomium "het symbool van onze tijd, waarin de wetenschap de laatste geheimen aan de materie ontfutselt. Het bewijs is geleverd dat de gecondenseerde energie van het atoom de welvaart van onze samenleving zal vergroten door de techniek in dienst te stellen van de mens". Vanop afstand bekeken lijkt dit enthousiasme nu achterhaald en naïef, maar het geeft perfect het optimisme weer dat in 1958 alom heerste.

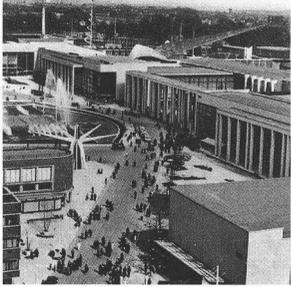
Het Atomium bezit een onmiskenbare plastische vormgeving.

ARCHITECTUUR : MODERNE ESTHETIEK EN GEDURFDE TECHNIEK

1958 was een keerpunt in de tentoonstellingsarchitectuur. De meeste paviljoenen werden in moderne stijl gebouwd met gedurfde vormen, mogelijk gemaakt door het veralgemeende gebruik van beton, staal en glas. Sommige paviljoenen waren echte staaltjes van experimentele bouwkunst die hier een gedroomd proefterrein vond. Symmetrische verhoudingen en evenwichtige volumes waren bij deze avant-gardistische gebouwen van ondergeschikt belang. De binnenruimtes communiqueerden via grote glaswanden rechtstreeks met de buitenwereld.

Deze grafische compositie van Lucien De Roeck, synthese van verschillende architectuurstijlen op de tentoonstelling, drukt het dynamisme en de durf van de deelnemers uit.

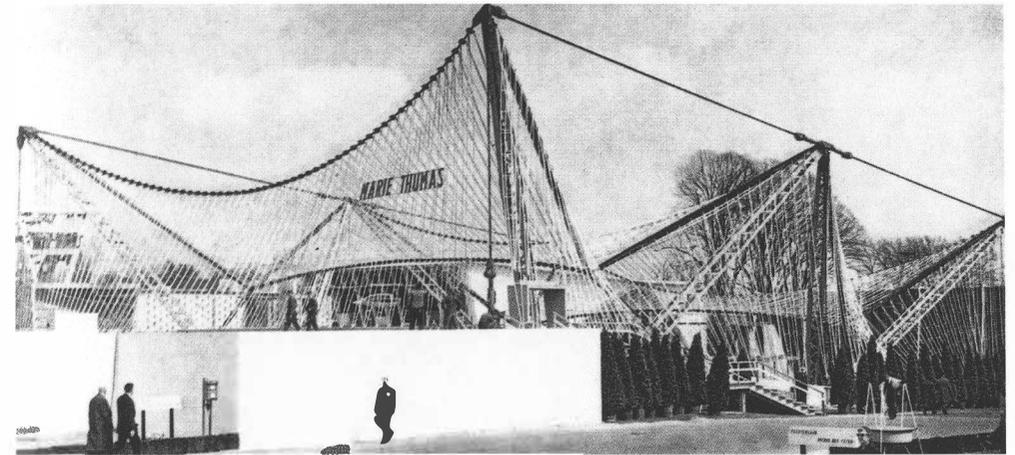
Algemeen zicht op de Belgische afdeling rond het Belgiëplein. De architectuur getuigt van een grote homogeniteit.

De Belgische afdeling

De Belgische afdeling die de zone tussen het Groot Paleis en het Atomium bezette, kreeg strikte voorschriften opgelegd wat afmetingen en opstelling van de paviljoenen betreft. Ook moesten er heldere kleuren worden gebruikt met levendige toetsen rood en hemelblauw. De hoofdarchitect van de tentoonstelling, M. Van Goethem, wou de Belgische afdeling op die manier een homogeen karakter meegeven. Deze richtlijnen resulteerden in neutrale en homogene gebouwen, gerangschikt rond tuinen, pleinen en binnenplaatsen, maar zonder veel originaliteit en persoonlijkheid. De enige notoire uitzondering in de Belgische afdeling was het paviljoen van de Burgerlijke Bouwkunde dat tot de opmerkelijkste technische huzarenstukjes van de hele tentoonstelling behoorde. Een spits toelopende pijl met V-profiel stak vanaf een centrale voet 80 meter schuin omhoog in de lucht en werd in balans gehouden door een opgehangen zaal met schaaldak. De hele constructie was in gewapend beton opgetrokken en aan de pijl hing een loopbrug van waarop de bezoekers een reusachtige kaart van België konden overschouwen, waarop alle grote wegen en belangrijke kunstwerken op schaal waren voorgesteld.

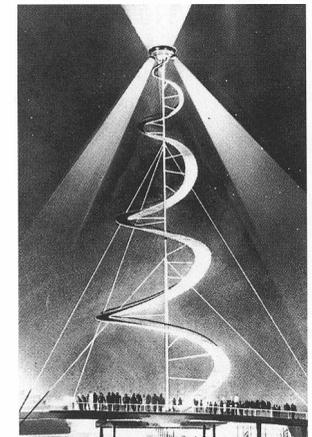
De Pijl van de Burgerlijke Bouwkunde was zonder discussie een van de technische bravourestukjes van de tentoonstelling. Rond 1970 werd hij helaas gesloopt. Ontwerpers: J. Moeschal, J. Van Doosselaere en A. Paduart.

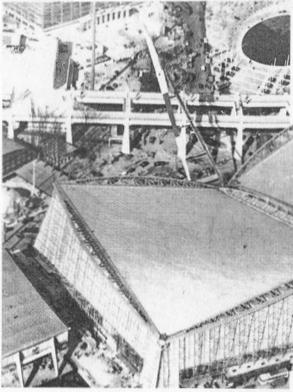
Bouw van het Marie Thumas-paviljoen. Architecten L.J. Baucher, J.P. Blondeel en O. Filippone.

De privé-sector

Sommige paviljoenen van Belgische privé-bedrijven vielen op door de gedurfde toepassing van nieuwe technieken. Tot de verbeelding sprekende voorbeelden waren de Eternit-Toren waarrond een spiraalhelling omhoogkronkelde tot een hoogte van 50 meter, de metalen gordijnstructuur met lichtdoorlatende kunststofbedekking van Marie Thumas en het aan een centrale mast opgehangen dak van het PTT-paviljoen.

De spiraal van de Eternit-Toren werd 's nachts op geraffineerde wijze verlicht. Architect Victor Bourgeois.

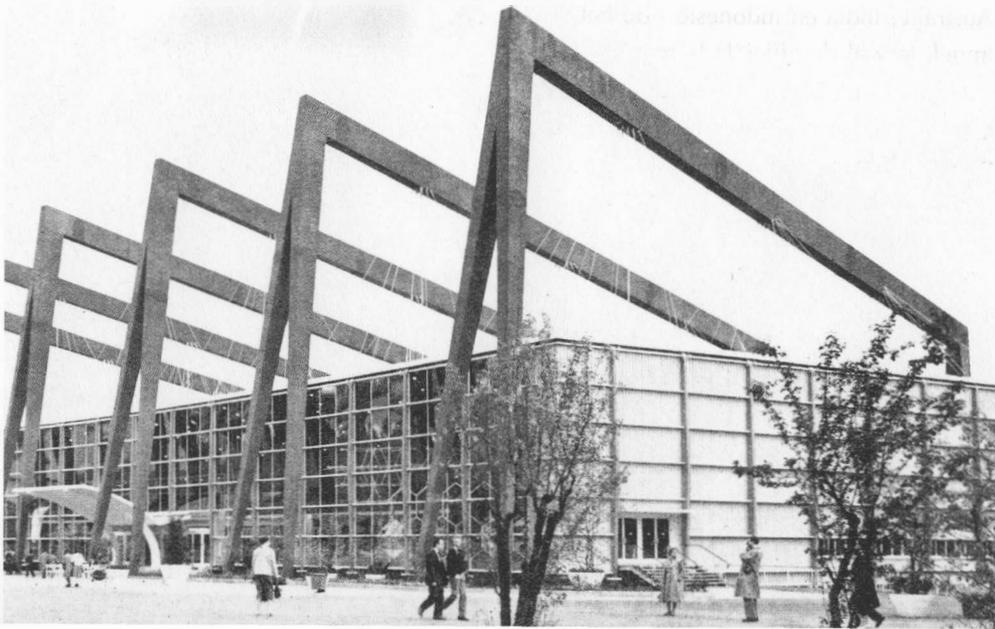

Luchtfoto van het Frans paviljoen.
Architecten G. Gillet en P. Sonrel.

De buitenlandse afdeling

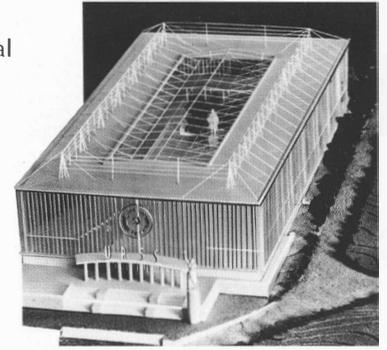
In fel contrast met de homogeniteit van de Belgische afdeling waren de buitenlandse paviljoenen stuk voor stuk uitingen van het reinste individualisme. Sommige exploreerden nieuwe architecturale mogelijkheden, zowel in hun ongewone vormgeving als door de gebruikte materialen. De verschillende landen rivaliseerden niet meer met elkaar door stilistische keuzes, maar door de gevarieerdheid van de gekozen concepten en technische oplossingen: brede overstekken, opgehangen daken, met tuidraden verankerde masten, dunne betonwanden, betonschalen, enz. Het Franse paviljoen sprak zonder twijfel het meest tot de verbeelding. Het was een beredeneerde constructie rond een centrale as met een oppervlakte van zo'n 16.000 m² die overvloedig licht kreeg van hoge gordijnmuren. Een andere parel was het Philips-paviljoen, dat de vorm had van een gebeeldhouwde betonnen tent. Het E.G.K.S.-paviljoen was volledig in metaal opgetrokken en had een hangdak bevestigd aan grote overspanningen. Sommige paviljoenen, zoals dat van de Sovjetunie, waren bijzonder demonstratief, andere zoals het Italiaanse ademen een intimistische sfeer uit.

Paviljoen van de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal (E.G.K.S.).
Architecten E. Delatte en R. Maquestiau.

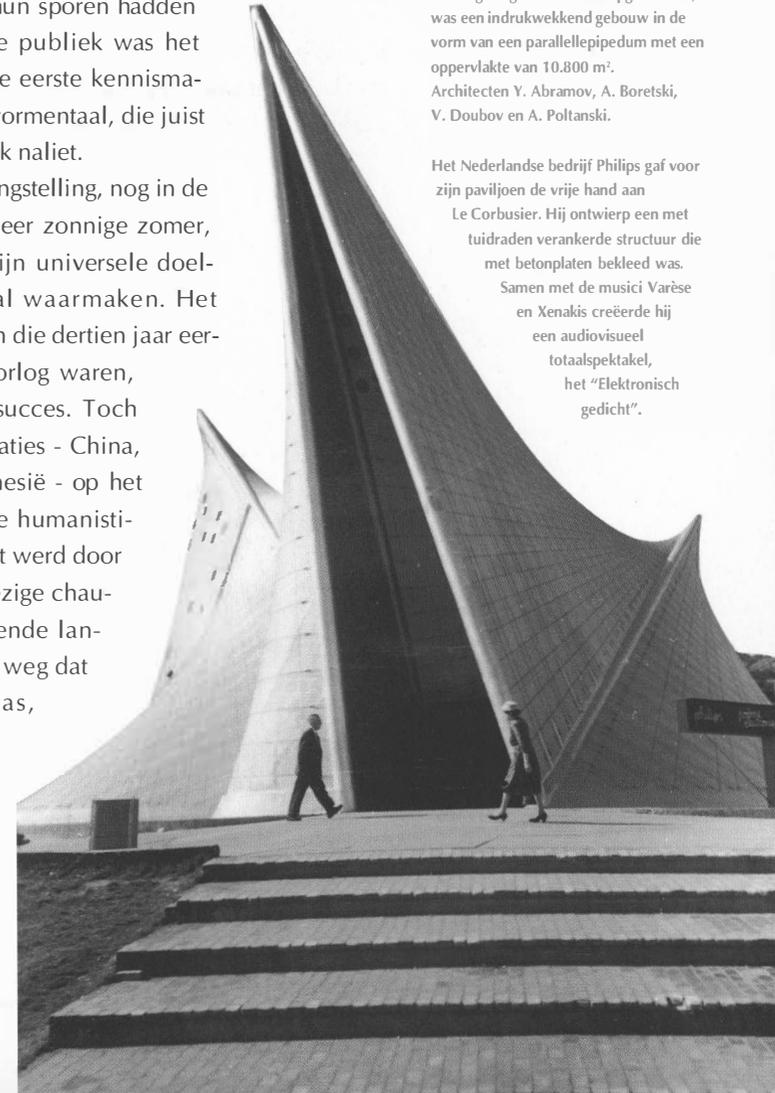
BALANS

De wereldtentoonstelling van 1958 was op architecturaal en technisch gebied een echte demonstratie. De bezoekers kregen een volledige inventaris voorgeschoteld van nieuwe vormen, structuren en ruimtes waaruit moest blijken dat voortaan alles mogelijk was. De afwerking, de binnen- en buiteninrichting, de kunsten, de verlichting ... uit alles sprak de vitaliteit van een moderne esthetica. Sommigen spreken zelfs van een "stijl '58", maar dat is overdreven. De tentoonstelling was eerder een verzamelpunt voor vernieuwende stromingen die reeds elders hun sporen hadden verdiend. Voor het grote publiek was het echter in vele gevallen de eerste kennismaking met een ongewone vormtaal, die juist daardoor een sterke indruk naliet. Ondanks de massale belangstelling, nog in de hand gewerkt door een zeer zonnige zomer, kon de tentoonstelling zijn universele doelstellingen niet helemaal waarmaken. Het samenbrengen van landen die dertien jaar eerder nog met elkaar in oorlog waren, was een onbetwistbaar succes. Toch ontbraken enkele grote naties - China, Australië, India en Indonesië - op het appel, terwijl de officiële humanistische boodschap ontkracht werd door het nog altijd sterk aanwezige chauvinisme bij de deelnemende landen. Dat alles neemt niet weg dat 1958 een keerpunt was, zowel voor België als voor de wereld. Sommige historici beschouwen dat jaar zelfs als het echte begin van de 20ste eeuw.

Het paviljoen van de Sovjet-Unie, volledig uit glas en metaal opgetrokken, was een indrukwekkend gebouw in de vorm van een parallellepipedum met een oppervlakte van 10.800 m².
Architecten Y. Abramov, A. Boretzki, V. Doubov en A. Poltanski.

Het Nederlandse bedrijf Philips gaf voor zijn paviljoen de vrije hand aan Le Corbusier. Hij ontwierp een met tuidraden verankerde structuur die met betonplaten bekleed was. Samen met de musici Varèse en Xenakis creëerde hij een audiovisueel totaal spektakel, het "Elektronisch gedicht".

SOUVENIRS VAN DE

Tentoonstellingen zijn per definitie tijdelijk en ook de expo's van 1935 en 1958 duurden niet langer dan een seizoen. De bezoekers van toen bewaren wellicht nog levendige herinneringen aan de opwinding die deze manifestaties destijds veroorzaakten. De jongere generaties moeten het stellen met indrukken op basis van het vele documentatiemateriaal dat in archiefdocumenten, krantenartikels, foto's en filmbeelden bewaard is gebleven.

Andere materiële overblijfselen zijn ter plaatse zelf te vinden. De Heizelvlakte heeft aan de twee tentoonstellingen zijn algemeen stedebouwkundig patroon overgehouden, de vijf hoofd-

paleizen waaronder het Groot Paleis, en het Atomium. Het was helemaal niet de bedoeling dat de negen bollen na 1958 zouden blijven staan, maar het monument was intussen zo populair geworden dat het ondenkbaar was het af te breken. De voorbije jaren heeft het een grondige opknapbeurt gekregen, die meer dan nodig was. In de bovenste bol bevindt zich nog altijd een restaurant en een panoramazaal die jaarlijks bijna een half miljoen bezoekers trekt. Sinds 1990 is in de andere bollen het "Biogenium" geopend, een permanente wetenschappelijke tentoonstelling over "geneeskunde in beweging". Naast de paleizen en het Atomium blijven er nog enkele andere oudgedienden van de tentoonstellingen over, die een bezoek zeker waard zijn.

Het panorama vanuit de hoogste bol van het Atomium blijft één van de meest bezochte attracties in Brussel.

TENTOONSTELLINGEN

HET PLANETARIUM VAN 1935

De tentoonstelling van 1935 omvatte ook een Paleis van de Wetenschap. De organisatoren hadden dit paleis "Alberteum" gedoopt, als eerbetoon aan koning Albert I, groot pleitbezorger van de samenwerking tussen wetenschap en industrie. Het gebouw was bedoeld om na de tentoonstelling de kern te vormen van een toekomstig museum gewijd aan de geschiedenis en de popularisering van de wetenschap. Het Alberteum bestond uit tentoonstellings- en demonstratiezalen, een auditorium en een planetarium. Dat laatste was een cirkelvormige zaal van 500 plaatsen, bekroond door een halfbolvormige koepel die aan de binnenkant met een wit scherm bekleed was. In het midden van de zaal stond een zeer geavanceerd toestel bestaande uit 119 mobiele projectoren die op het koepelscherm nauwkeurig de bewegingen van alle sterren en andere hemelfenomenen konden tevoorschijn roepen.

Het gebouw geraakte echter in verval door de oorlog en gebrek aan onderhoud, met als gevolg dat de Stad Brussel in 1968 tot de afbraak besloot. De Belgische Staat liet een nieuw Planetarium bouwen dat in 1976 in gebruik werd genomen als museum en educatieve dienst van de Koninklijke Sterrenwacht van België.

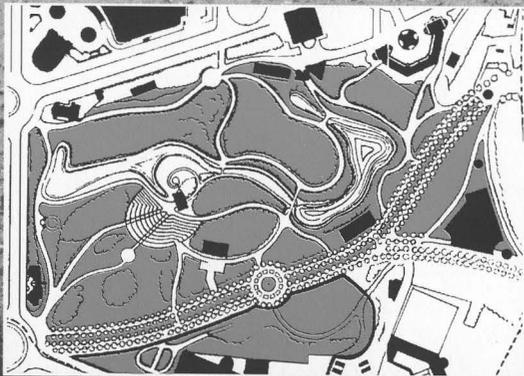
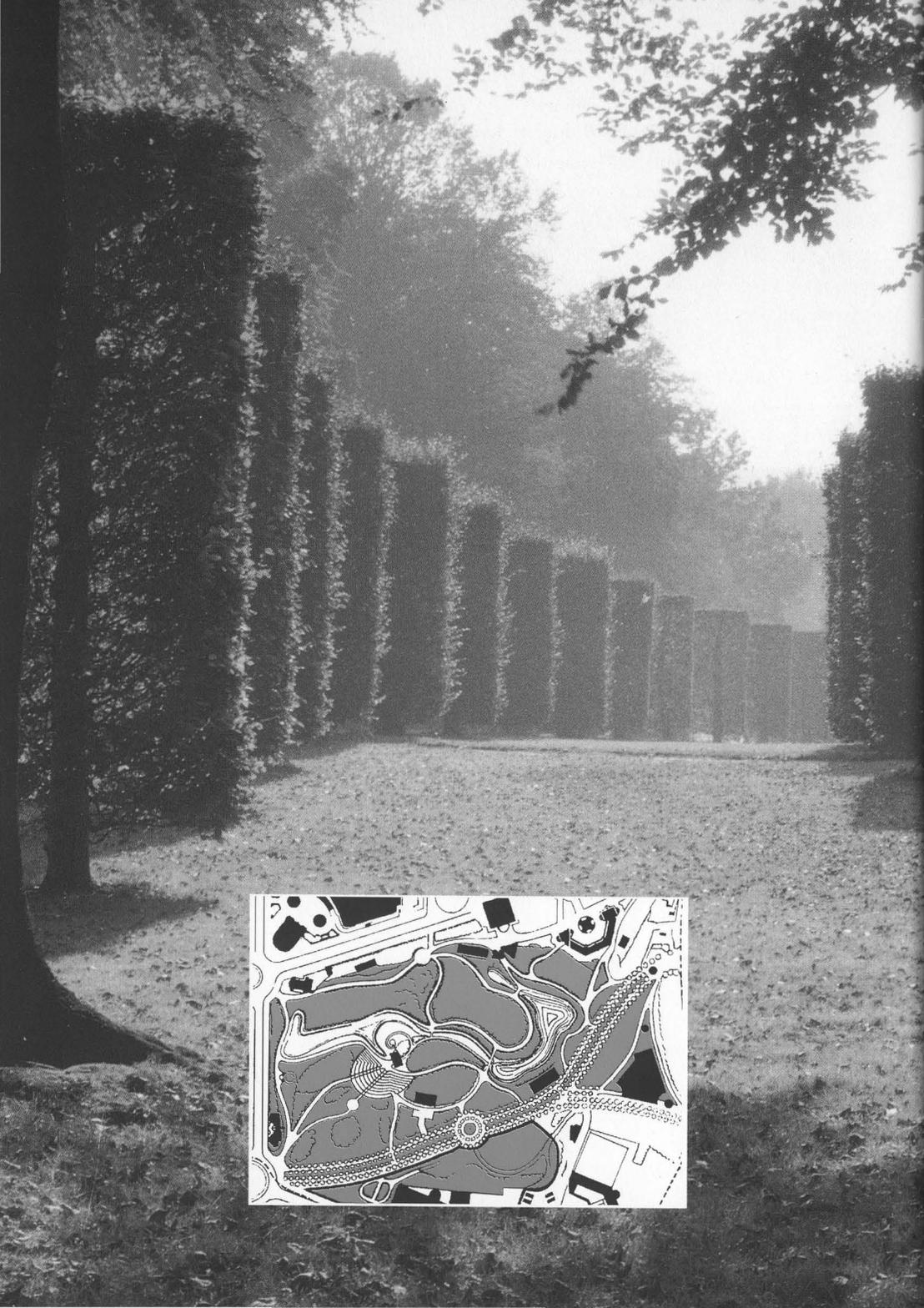
Hoewel de gebouwen nieuw zijn, is de koepel een kopie van de oude en ook het projectieapparaat is nog hetzelfde als in 1935. Het Planetarium wordt druk bezocht door scholen en biedt gevarieerde programma's aan in het kader van zijn functie als instelling voor wetenschappelijke vulgarisatie.

Detail van het projectietoestel van het Planetarium, daterend uit 1935 en nog altijd in gebruik.

Het Planetarium maakte oorspronkelijk deel uit van het Alberteum of Paleis van de Wetenschap. Architecten Keym en Van Nueten.

HET PARK VAN OSSEGEM

Het kleine park van Ossegem paalt aan het veel grotere park van Laken dat tussen 1876-1880 door E. Keilig werd aangelegd rond het monument voor Leopold I. Het werd speciaal voor de tentoonstelling van 1935 ontworpen door een ander befaamd landschapsarchitect, Jules Buysens. Dit parkbos ligt halverwege de helling van de Eeuwfeestlaan en heeft een oppervlakte van een twintigtal hectare. Het zanderige, sterk ingesneden terrein, begroeid met schaduwgevend loofbomen, vooral beuken, is typisch voor de omstreken van Brussel en contrasteert sterk met de golvende grasperken van het park van

Laken. Dit typische landschapskarakter werd zoveel mogelijk gerespecteerd in de Engelse stijl waarin het park werd aangelegd. In het diepste gedeelte ligt een kronkelende vijver die gevoed wordt door een bron. Langs de oevers lopen wandelpaden. Op een van de terreinglooiingen heeft de architect een halfcirkelvormig openluchtheater aangelegd dat 3.000 zitplaatsen en een grote scène omvat. Het park dankt een deel van zijn charme aan de grote hoogteverschillen, met wandelpaden die ofwel op het niveau van de vijver ofwel op de top van de hellingen lopen. De vijver wordt overspannen door een elegante boogbrug die uit één grote betonnen overspanning bestaat. In 1958 werd een tweede brug over de vijver gebouwd in het verlengde van de grote voetgangersbrug die de buitenlandse afdeling doorkruiste en waarvan het begin is overgebleven. Deze twee bruggen bestaan nog altijd en illustreren de ontwikkeling van het bouwen in gewapend beton. Ten zuiden van het parkbos trok J. Buysens een statige dreef afgeboord door een vierdubbele rij gesnoeide haagbeuken.

Het openluchtheater is harmonisch ingeplant tussen de hoogstammige bomen van het Ossegempark.

De vijver ligt ingebed tussen steile hellingen en wordt door twee betonnen bruggen overspannen, de ene uit 1935, de andere uit 1958.

Het park van Laken werd als landschap beschermd bij koninklijk besluit van 17 maart 1974, het park van Ossegem bij koninklijk besluit van 16 oktober 1975

De bochtige, met gesnoeide haagbeuken afgezoomde dreef van het Ossegempark is een fraai staaltje van "landschapsarchitectuur".

Plan van het Ossegempark, ontworpen door Jules Buysens voor de tentoonstelling van 1935. Enkele lichte wijzigingen werden aangebracht in 1958.

Enkele verlichtingszuilen van 1935 hebben de wereldtentoonstelling van 1958 overleefd, maar zijn aan restauratie toe. Art Déco-lamp van J. Van Neck.

DE OUDGEDIENDEN VAN 1958

Behalve het Atomium blijven er van de tentoonstelling van 1958 nog slechts vier andere oudgedienden over. De Verenigde Staten, die op de tentoonstelling van 1935 waren weggebleven, onderstreepten hun aanwezigheid in 1958 door de bouw van een groot cirkelvormig paviljoen met een diameter van 115 meter. Het was van het Russische paviljoen gescheiden door een brede esplanade waarin zich een ovaal bassin bevond met in het midden daarvan een draaiende sculptuur van A. Calder. In dit "droompaleis", dat het ongebreidelde vertrouwen in de toekomst demonstreerde van een uiterst dynamisch land, konden de bezoekers shows bijwonen en opnamestudio's voor radio en kleurentelevisie bezoeken. Na de tentoonstelling schonken de Verenigde Staten hun paviljoen aan de Stad Brussel, die er nog altijd eigenaar van is. De Stad verhuurt het gebouw, beter bekend als het 'Amerikaans Theater', aan de B.R.T.N. die er studio's, werkplaatsen, een

magazijn voor decorstukken en zijn archiefdienst in huisvest. Toch is alleen het kleine cirkelvormige ingangsbouwtje volledig in zijn oorspronkelijke staat bewaard, want de hoogte van de grote rotonde is verlaagd tot op het niveau van zijn sokkel. Het attractiepark van het Kinderparadijs is al lang verdwenen, maar de aanpalende gebouwen staan er nog en doen tegenwoordig dienst als gemeentelijke basisschool met ingang langs de Madridlaan. In de kinderbewaarplaats Koningin Astrid met de gezellige overdekte galerij konden de ouders in 1958 hun kinderen achterlaten om in alle rust de tentoonstelling te bezoeken.

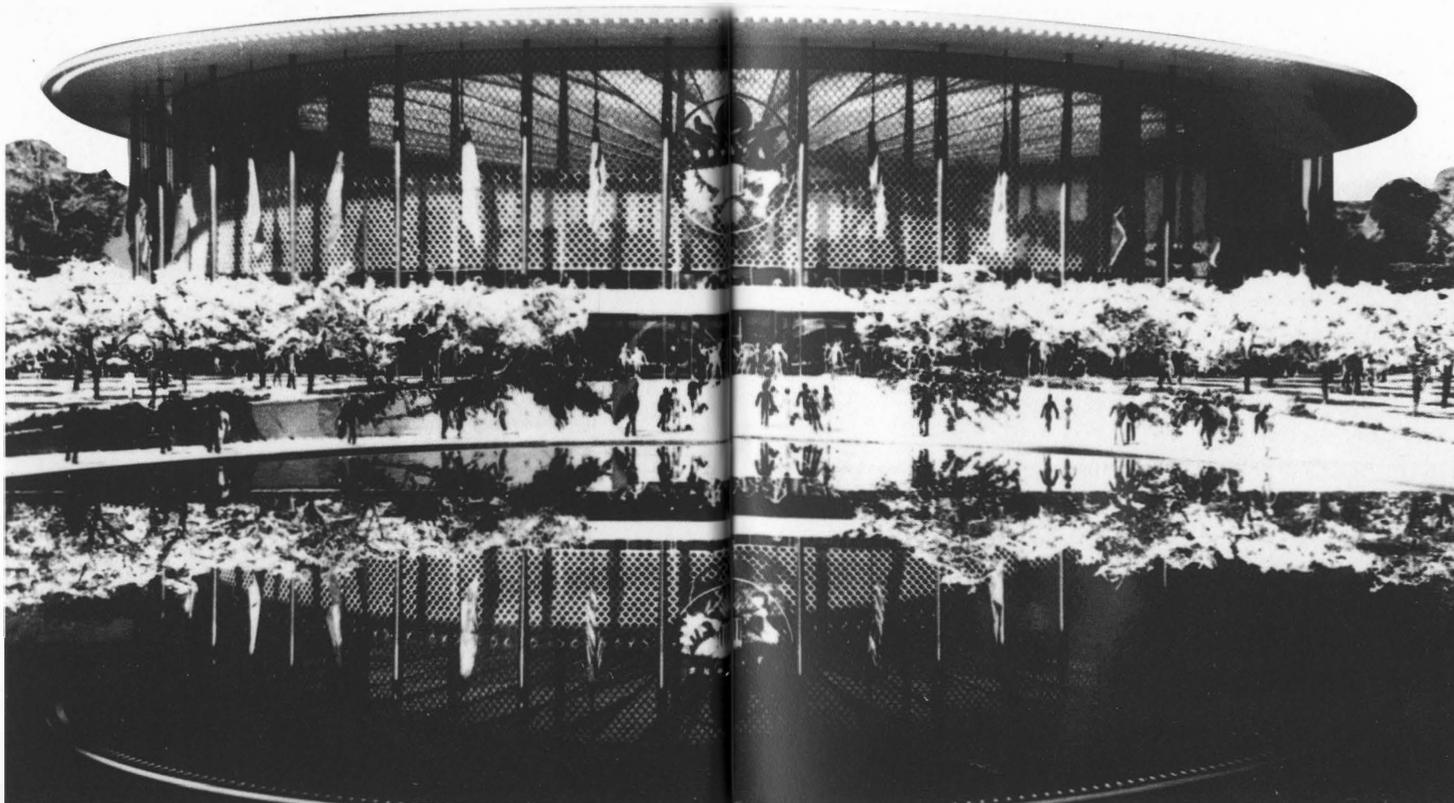
Aan de Atomiumlaan, met daarachter het park van Ossegem, staat ook nog het kleine paviljoen van de Kortrijkse dakpannenindustrie overeind. Vandaag is het een restaurant. Het gebouw heeft de vorm van een afgeknotte kegel en is helemaal bekleed met een schild van aardewerkplaten en geëmailleerde pannen.

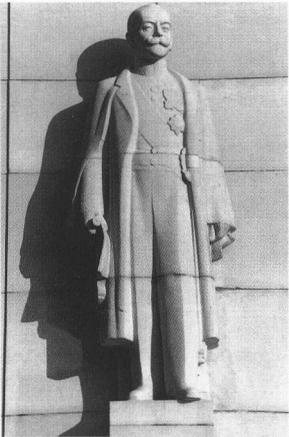
De kinderbewaarplaats Koningin Astrid is omgevormd tot basisschool. Architect V.G. Martiny.

Het paviljoen van de Kortrijkse pannenindustrie is een van de zeldzame overblijfselen van 1958. Architect G. Bontinck.

De Verenigde Staten hadden een reusachtig cirkelvormig paviljoen met de afmetingen van het Romeinse Colosseum. Een deel ervan is bewaard gebleven en bevat TV-studio's van de B.R.T.N. Architect E.D. Stone.

Aan de ingang van het Ossegempark bevindt zich ook het monument voor burgemeester Adolphe Max, een erbetoon voor zijn heldhaftige weerstand tijdens de Eerste Wereldoorlog.

HET BEELDHOUWERK

De tentoonstellingsterreinen van 1935 en 1958 werden opgeleurd door talrijke beeldhouwwerken die her en der in de plantsoenen en paviljoenen verspreid stonden. Ze waren het werk van zowel Belgische als buitenlandse beeldhouwers. Sommige waren in staff, maar de meeste bestonden uit duurzame materialen. Wat er met al deze werken gebeurd is, valt onmogelijk te achterhalen. Na afloop van de tentoonstellingen raakten ze over de vier windstreken verspreid. Bij wijze van voorbeeld hebben we de lotgevallen van een paar beelden nagegaan.

Aan de hoofdingang van het Heizelstadion staan sinds 1932 twee bronzen beelden die de sport als onderwerp hebben: "De Olympische Eed" door Pierre De Soete en "De Worstelaars" door Jef Lambeaux.

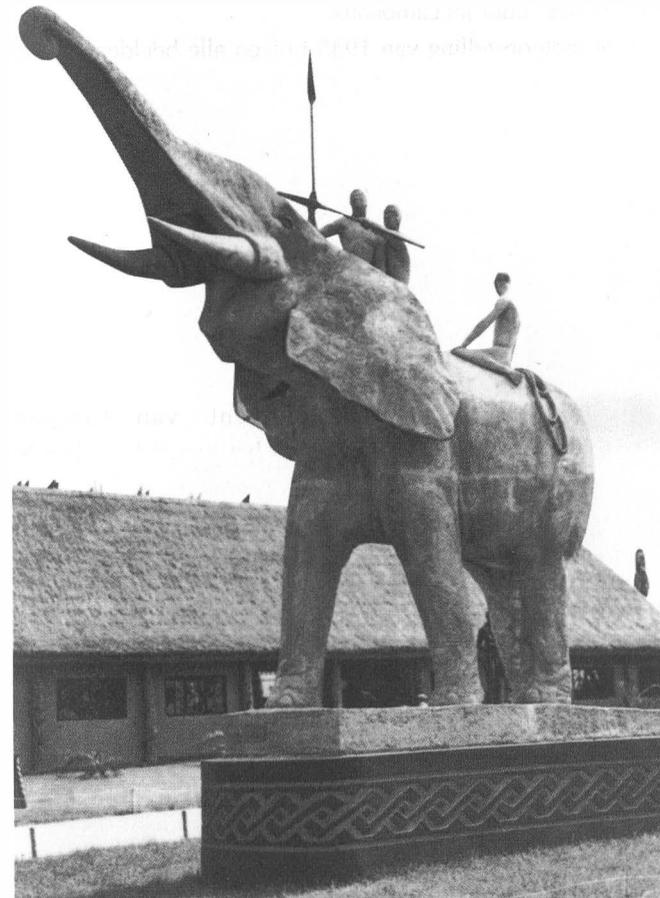
Van de tentoonstelling van 1935 blijven alle beelden van de gevel van het Groot Paleis over, evenals het monument van de vereniging van Belgische granietgroeven aan de ingang van het

park van Ossegem in de richting van de Madridlaan. Andere beelden raakten op diverse plaatsen in België verzeild. Dat is het geval voor het "Monument Van der Weyden" van Marcel Wolfers, dat nu voor de kathedraal van Doornik staat, de "Kongolese Olifant" van Albéric Collin, die voor het museum van Tervuren is neergezet, het "Breughelmonument" van Adolphe Wansart, bestemd voor het Kapellekerkplein te Brussel en waarvan het gipsmodel nog altijd in de Academie voor Schone Kunsten staat, of de "Sirene" van Henri Puvrez, die zich in het Middelheimmuseum te Antwerpen bevindt. Aan het benedeneinde van de Eeuwfeestlaan is ook de Beneluxfontein behouden gebleven. Ze werd trouwens in 1992 opgeknapt.

Alexander Calder had een 6 meter hoge draaiende installatie gemaakt voor de grote vijver van het Amerikaanse paviljoen. Na de tentoonstelling werd dit werk aan België geschonken.

Van de tentoonstelling van 1958 dateren het "Ros Beiaard" van Olivier Strebelle, dat nu tegenover de Ardennenbrug te Namen staat, de stenen bol van het Oostenrijks paviljoen, die aan het Bouwcentrum te Antwerpen cadeau werd gedaan en de bewegende sculptuur van Alexander Calder, die nu deel uitmaakt van de verzameling van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten te Brussel.

Omgekeerd werden sinds de tentoonstellingen nieuwe beelden op de Heizelvlakte opgericht: het "Monument Adolphe Max" aan de Eeuwfeestlaan, een gedenkplaat voor Jules Buysens in het park van Ossegem en een borstbeeld van Copernicus aan de ingang van het Planetarium.

Het monument van de vereniging van Belgische granietgroeven, een hoge zuil in blauwe hardsteen, bevindt zich sinds 1935 aan een der ingangen van het Ossegempark. Architect Ch. Van Nueten.

De "Kongolese Olifant" van A. Collin, die in 1935 aan de ingang van de Belgische koloniale afdeling stond, kreeg een plaatsje voor het museum van Tervuren.

1876-1880 : Aanleg van het park van Laken door E. Keilig in opdracht van Leopold II.

1889-1909 : Aankoop van de gronden van de Heizelvlakte door Leopold II.

1909 : Koninklijk legaat van de Heizelsterreinen aan de Belgische Staat.

1921 : Aanhechting van de gemeente Laken bij de Stad Brussel.

1926 : Overdracht van de Heizelvlakte aan de Stad Brussel.

1930 : Inhoudiging van het Heizelstadion, ontworpen door architect J. Van Neck.

1931 (december) : Eerste ontwerp van het Groot Paleis.

1933-1935 : Bouw van de Paleizen 2, 4, 5 (Groot Paleis), 6, 10 en van het administratief gebouw, naar de plannen van J. Van Neck.

Aanleg van het park van Ossegem door J. Buysens.

1935 (april-november) : Wereldtentoonstelling op de Heizel.

1949-1950 : Bouw van Paleis 3 door J. Van Neck.

1957 : Bouw van de Paleizen 7, 8, 9 en de Patio, door de architecten R. Puttemans, P. Laenen en Ch. Malcause. Bouw van het Atomium.

1958 (april-november) : Wereldtentoonstelling op de Heizel.

1968 : Afbraak van het Alberteum.

1974 : Officiële bescherming van het park van Laken.

1975 : Officiële bescherming van het park van Ossegem.

1975 : Vestiging van de Trade Mart op de Heizel.

1976 : Inhoudiging van het nieuwe Planetarium.

1977 : Bouw van Paleis 11.

1985 (mei) : Opening van het metrostation Heizel.

1988 : Opening van Bruparck op de plaats van het oude Melipark.

1988 : Bouw van Paleis 12.

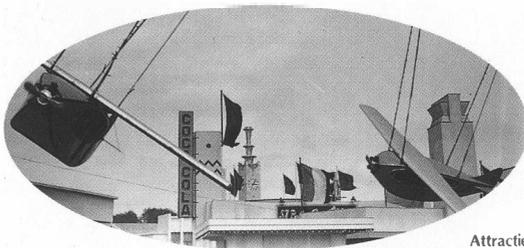
1988-1993 : Restauratie van het Atomium.

1990 : Vestiging van het Buro Design Center op de Heizel.

1992-1993 : Bouw van Paleis 1.

1993-1994 : Bouw van een auditorium met 2.000 plaatsen.

N.B. : De nummering van de paleizen stemt overeen met de huidige toestand.

Attractiepark in 1935.

BIBLIOGRAFISCHE ORIËNTATIE

- COCKX, A. en LEMMENS, J., *Les Expositions universelles et internationales en Belgique de 1885 à 1958*, Brussel, 1958.
- *Le Livre d'or de l'Exposition universelle et internationale de Bruxelles 1935*, Brussel, red. Comité exécutif de l'Exposition, 1935.
- *Officieel Gedenkboek van de Algemene Wereldtentoonstelling te Brussel 1958*, 8 delen, red. Commissariaat-Generaal van de Regering, Brussel, 1958-1962.
- MOSZKOWSKI, R., «A propos du Grand Palais de l'Exposition de Bruxelles. Réflexions sur l'architecture monumentale contemporaine», in *La Cité. Revue d'architecture et d'urbanisme*, mei en juni 1935.
- COOMANS, Th., «Het Groot Paleis van de Heizel te Brussel (1931-1935), compromis tussen monumentaliteit en vakmanschap» in *De Woonstede door de eeuwen heen*, 91, september 1991, p. 2-17.
- Artikels in de tijdschriften *L'Illustration*, *L'Emulation*, *L'Ossature métallique*, *Bâtir*, *Le Génie civil*, *Bulletin officiel de l'Exposition de Bruxelles 1935*, enz. van het jaar 1935.
- Artikels in de tijdschriften *Objectif*, *Le Point*, *L'Ingénieur-architecte*, *Annalen van Openbare Werken*, enz. van het jaar 1958.
- Talrijke gidsen van de twee tentoonstellingen.

In dezelfde collectie :

HET JUBELPARK, ZIJN GEBOUWEN EN MUSEA (FR - NL - ESP - GB)

HET KERKHOF AAN DE DIEWEG (FR - NL)

DE GROTE MARKT VAN BRUSSEL (FR - NL - ESP - GB)

DE BEGIJNHOFWIJK (FR - NL)

DE OUDE DORPSKERN VAN ANDERLECHT (FR - NL)

ÉRASMUSHUIS - BEGIJNHOF - COLLEGALE KERK VAN SINT-PIETER EN SINT-GUIDO

DE OVERDEKTE GALERIJEN (FR - NL - ESP - GB)

DE LOUIS BERTRANDLAAN EN HET JOSAPHATPARK (FR - NL)

DE SINT-KATELIJNEWIJK (FR - NL - ESP - GB)

DE VIJVERS VAN ELSENE (FR - NL)

DE ZAVEL (FR - NL - ESP - GB)

Grafisme : La Page p.v.b.a.

Vertaling : Gitracom

Fotogravure : Ro Scan

Productie : Books Line International

Distributie : Altera Diffusion

© Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dienst Monumenten en Landschappen
Hertogstraat 59-61 - 1000 Brussel
Tel.: 02/512.43.55

© Solibel Edition

Vilain XIII-staat 26

1050 - Brussel

Tel.: 02/640.44.07

GEDRUKT IN BELGIE

WETTELIJK DEPOT: D/1994/6842/06

De collectie "Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis" wordt uitgegeven om het culturele erfgoed van Brussel ruimere bekendheid te geven.

Boeken vol anekdotes, onuitgegeven documenten, oude afbeeldingen, historische overzichten met aandacht voor stedenbouw, architectuur en kunsten... een echte goudmijn voor de lezer en wandelaar die Brussel beter wil leren kennen.

Dit nummer is gewijd aan de Heizelvlakte waar de wereldtentoonstellingen van 1935 en 1958 plaatsvonden.

Didier van Eyll,
Staatssecretaris
verantwoordelijk voor het Brusselse erfgoed